

Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2 Sayfa: 373-402, ELAZIĞ-2006

17. ASRIN SONUNDA FİLİBE ve ÇEVRESİNDE EŞKIYALIK HAREKETLERİ* (1680-1700)

*Banditry at Filibe and it's Region During the End of 17. Century
(1680-1700)*

Mehmet KARAGÖZ

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Malatya.

ÖZET

Devletler idaresindeki toplulukları dirlik ve düzen içerisinde yaşatırlar. Devlette dirlik ve düzen adaletle sağlanır. Devletlerin hayatında sıkıntılı ve buhranlı dönemler de olmaktadır. Bu buhranlı dönemleri suiistimal eden asiler ve eşkıyalık ortaya çıkabilirler. EşkİYaların güç kazandıkları ve her türlü kanunsuz hareketler yaptıkları bu dönemlerde devlet eşkıyalıkları önlemek için idarî, askerî tedbirler aldığı gibi halkın yardım ve desteğini de sağlamak durumundadırlar. 1683 Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Filibe ve çevresinde de eşkıyalıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar gösteren bu hareketler alınan tedbirlerle önlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Filibe, halk, eşkıya, buhran.

ABSTRACT

All of the states want to built the security and peace in his boundory. The State must give all of his citizens to justice and equity. All of the states has difficult conditiions and crises in times. When there were in bandits and rebels, state was in big problems. This was favorable period for rebels. States had try to find a solutions about these problems. That was the way States had to prevent all of illegal actions, They needed his peoples. After 1683 Vienna defeat, there were a lot of rebels in many regions of Ottoman Empire. After that Filibe was to be influenced by bandits and rebels. These rebeles were different from Anatolia. Ottoman Empire had prevented all the rebels in a short period.

Key Words: State, Filibe, people, bandit, crise.

---

* Bu çalışmada 98-110 sayılı Mühime Defterleri esas alınmıştır. Dipnotlardaki bilgiler: Mühimmelerdeki hüküm sayısı ile değil de sayfa numarası ile verilmiştir. Bunun sebebi konu ile ilgili Mühimmeler taranırken bazı defterlerin hükümlerinin numaralandığı, bazılarının ise numaralanmadığı görülmüştür. Numaralı olmayanların baştan numaralanması yerine, dipnotlarda bütünlük sağlanması amacıyla hüküm numarası yerine sayfa numaraları tercih edilmiştir. Mühimme Defterleri'nde bir sayfada birden fazla belge bulunduğu için dipnotlardaki defter sayfalarının ayrınlığına karşılık hükümler aynı değildir.

1. EŞKIYA ve EŞKIYALIK

a.Eşkialık Nedir?

Eşkialık hareketleri başlıklı bir çalışmanın hudutlarının belirlenmesi çok kolay olmasa gerektir. Zira eşkialık kelimesinin lügat veya ıstılahı manasını ilgili kaynaklarda bulmanın kolaylığı ile eşkialık hareketi diye adlandırılan herhangi bir hadisenin; sebeplerini, boyutlarını ve neticelerini izah etmenin zorluğu zıt görünmektedir. Tarihte, farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkan eşkialık hareketleri, benzeri sebeplerle ortaya çıkmış olsalar bile farklı zaman ve mekânlarda farklı şekillerde cereyan etmiş ve farklı neticeler ortaya çıkarmışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki eşkialık hareketleri de benzeri durum arz etmektedir. Dünya tarihindeki eşkialık hareketleriyle benzerlikleri kadar farklılıkları da bulunmaktadır¹. Eşkialık hareketlerinin sebep ve neticelerinin farklılıkları bazen aynı ülkenin kendi tarihi ve coğrafyasında da görülebilmektedir². Osmanlı Devleti'nde isyanlar ve eşkialık hareketleri konusunda önemli çalışmalar³ yapılmasına rağmen, özellikle şehirlerle sınırlı⁴ olanların yeterli olduğunu söylemek zordur.

Eşkialık kelimesi “şaki” kelimesinin çoğuludur. Lügatte; 1. bahtsız, fena hareketli, haylaz, habîs 2. haydut, yol kesen⁵ manalarına gelmektedir. Osmanlı vesikalarında ise; şekavette bulunan şaki veya eşkiya başlarına bir kişi ve onun emrinde topluluklar; “Kutta-i tarik, haydûd, türedi eşkiyası, erâzil” şeklinde adlandırılırken kalabalık toplulukların şekâvetleri “Türkmen eşkiyası, Ekrâd eşkiyası Levendât eşkiyası, Saruca-Sekbân⁶, Türedi eşkiyası, suhte vb.” biçiminde adlandırılmaktadırlar.

¹ Karen Barkey, Osmanlı tarzı devlet merkezleşmesini esas alan çalışmasında eşkialığın dünyadaki bazı örnekleriyle (16. ve 17. yüzyıl) Osmanlı Devleti'ndeki eşkialıkları mukayeseli analiz etmiştir. K. Barkey, eserinde, Osmanlı Devleti'nde eşkialığın sebepleri ve çözüm yolları hususunda Osmanlı idarecilerini kendilerine mahsus-esnek, faydacı-çözüm yolları üreten ve tatbik eden kişiler olarak tarif etmektedir. Bkz., Karen Barkey, *Eşkialıklar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999, s. 249 vd.

² Osmanlı Devleti ile ilgili bir çalışmasında Suraya Faruqi bu konuda önemli tespitler yapmıştır. Suraiya Faruqi, “Krizler ve Değişim 1590-1699” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2* (Editörler: Halil İncalcık-Donald Quataert), İstanbul 2004, s. 567

³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul 1993; Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985; Şaban Bayrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkialık Hareketleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998; Karen Barkey, *Eşkialıklar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999.

⁴ Çağatay Uluçay, *17. Yüzyılda Saruhan'da Eşkialık Hareketleri*, İstanbul 1944 ve *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkialık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1992, s. 1170.

⁶ Sekbân, Lügatte, köpek muhafızı demektir. II. Mehmet zamanında Yeniçeri ocağına dâhil edilmişlerdir. Tüfenkli asker demektir. Saruca adında benzer bir grupta anılırlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1983, s. 145-147; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul 2000, s. 456.

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerini, askerler, resmî vazifeliler, çeşitli sebeplerle işsiz-güçsüz kalan köylülerin çıkardığı malumdur. Devlete ve topluma daima ağır bedelleri olan bu hadiselerin, 16. ve 17. asırlarda Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı en büyük tehlike olduğu da tartışılmaz bir gerçektir⁷. Buna mukabil, Osmanlı Devleti, eşkıyalığa karşı; kararlı, ama esnek, kendine has bir yol-yordam takip etmiş ve neticede, devletin ve toplumun lehine istediği maksadı hâsıl etmiştir⁸ denilebilir.

b.Genel olarak Rumeli ve Anadolu'da Eşkıyalığı Doğuran ve Kolaylaştıran Sebepler:

Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerini: ekonomik şartların kötüleştiğinde, hain devlet görevlilerinin işsiz, güçsüz köylüleri harekete geçmek zorunda bırakmaları⁹ şeklindeki yaygın görüşle izah edenler çoğunlukta olmakla beraber, farklı görüşler de bulunmaktadır¹⁰. Osmanlı ülkesinde eşkıyalık hareketleri; 16. asırda başlamış ve 17. asırda da devam etmiştir. 16. asırda köylüler, idarî aksaklıklar sebebiyle merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde, Anadolu'da isyanlarla eşkıyalıklar yaparken, Rumeli'de benzeri köylü eşkıyalıkları yoktur. Buna mukabil 17. asrın sonlarına doğru ise, Anadolu'daki eşkıyalıkların yanında Rumeli'de de isyanlar ve eşkıyalıklar ortaya

⁷ K. Barkey, a.g.e., kitabın arka kapağı.

⁸ K. Barkey, a.g.e., s. 249.

⁹ K. Barkey, a.g.e., s. 160.

¹⁰ Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde eşkıyalığın sebepleri hususunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Mesela, Braudel "Tarih fakirler hakkında ancak nadiren ışık vermektedir, fakat bunlarda devrin güçlülerinin dikkatlerini çekme biçimleri vardır ve böylece dolaylı olarak bizim de dikkatimizi çekmektedirler. Karışıklık, ayaklanma, isyan-serseri ve haydutların- korkutucu artışları, tekrarlanan eşkıya saldırıları çoğu zaman kulakları sağır eden nitelikte olan bütün bu gürültüler, XVI. yüzyıl biterken artan ve gelecek yüzyılla birlikte büyümeye devam edecek olan sefalettaki şaşırtıcı artışı anlatmaktadır" s. 99, "Eşkıyalık her şeyden önce, siyasal düzenin ve hatta toplumsal düzenin koruyucusu oldukları yerleşik devletlere karşı bir intikamdır" s. 111, "Efendiye karşı onun aksak adaletine karşı intikam olan eşkıyalık hemen her yerde bir haksızlık düzelticisi olmuştur" s. 112, "Bu toplumsal mekanizm, çok daha sonraları bile işlemeye devam edecektir. XVIII. Yüzyılda hepsinin birden pay alamayacağı kadar fazla sayıda olan senyörler Türkiye'yi karıştırmışlardır, bunlar Bulgaristan'daki Kırcaali'lerdir" s. 117, "(Eşkıyaya) karşı af ve ödülleri... Türklerde Anadolu'da farklı davranmamışlardır", "Eşkıyaların arkasında senyörler vardır" s. 116, "Eşkıyalığın yalnızca belli bir soyluluğun bunalımına bağlı olmadığıdır, eşkıyalık köylüdür, halktan kaynaklanmaktadır", s. 118, Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M Ali Kılıçbay) Ankara 1994.

çıkmişti. Fakat Rumeli'deki eşkıyalıklar Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmekte ve doğrudan devlete karşı yapılmışlardı¹¹. Özellikle 17. asrın sonlarına doğru "haydûd"¹² adı verilen Balkanlardaki eşkıyalık hareketleri askerî isyanların içinde kabul edilmelerine rağmen bu eşkıyalıklar, Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklıdır. Umumi olarak Anadolu'daki isyanların ve eşkıyalıkların sebepleri; reaya durumundan kurtulmak, kentli veya paralı asker durumuna gelmek olarak açıklanmaktadır. Rumeli'deki eşkıyalıklar ise, Rumeli'ye geldiklerinden buyana düzensiz savaşçılar olarak çarpışmış ve ganimet peşinde yaşamaya alışmış göçerlerin, Viyana Kuşatması başarısızlığından sonra geriye, imparatorluğun çekirdek toprakları içine itilmeleri dolayısıyla eşkıyalık yaptıkları¹³ şeklinde kabul edilmektedir. Rumeli'deki eşkıyalıkları yapanların yalnız Yörükler olmadığı, az da olsa Yeniçeriler ve halktan kişi ve toplulukların da; Müslim ve gayrimüslim eşkıyalıklar yaptıkları bilinmektedir.

Rumeli'deki geriye çekilmenin toplulukların basit yer değiştirmeleri demek olmadığı da unutulmamalıdır. 17. asrın ikinci yarısından itibaren Rumeli'nin tarihini belirleyen geri çekilmenin sebeplerini Osmanlı Devleti'ndeki 17. asrın ikinci yarısındaki siyasî, sosyal ve ekonomik gelişmelerin belirlediği muhakkaktır. Osmanlı Devleti 17. asrın ikinci yarısında dışarıda Girit'in fethini¹⁴ tamamlamış ve Cehrin Seferi ile en geniş sınırlara ulaşmıştır¹⁵. İçeride ise, celâli kalıntıları temizlemiş ve "Kadıızâdeliler"¹⁶ adıyla bilinen selefi hareketi de ortadan kaldırmıştır. Bu başarılarında Köprülü ailesinin yeri

¹¹ Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1908)", *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul 2000, s. 48; S. Faroqhi, Anadolu'daki isyanların aksine Rumeli isyanlarına "... eşkıyalık Balkanlarda da olağan olay olduğu halde buralardaki (örneğin Batı Trakya ve Güney Bulgaristan'daki) Türk ve Müslüman ahalî isyanlara Anadolu'dakilerle aynı ölçüde katılmamışlardır". Suraiya Faroqhi, *a.g.m.*, s. 567.

¹² Belgelerde "Haydûd" şeklinde yazılan kelimenin aslı Macarca olup "hayduk" şeklinde yazılmaktadır. Zamanla kelime Türkçede "haydûd" şekliyle yazılır hale gelmiştir.

¹³ S. Faroqhi, *a.g.m.*, s. 567; Ayrıca, "17. ve 18. yüzyıllarda Balkanlar'da sayısız eşkıya çetesi vardı, ama ortaya çıkış nedenleri biraz daha değişti. Muhtemelen Balkanlardaki sorun, kırsal nüfusun ve buna bağlı olarak paralı asker çetelerinin de büyük bölümünün Müslüman olmaması nedeniyle, düzensiz askerlerin sürekli istihdamı değildi. Zaten olamazdı böyle bir görev için Müslüman olmak koşulu aranırdı. Bu yüzden sınır bölgelerinde iş bulamayan askerlerin bazıları geçimlerini soygun ve yağma ile sağlamaya yöneliyordu. "Hayduk" adı verilen bu kişileri, daha eski kaynaklarda sık sık karşılaşıldığı gibi, yerel bağımsızlık davası uğruna savaşan ilk milliyetçiler olarak kabul etmek gerçekçi değildir" şeklinde bir yorum için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* (Çev. Elif Kılıç) İstanbul 1998, s. 64-65.

¹⁴ Bkz., Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması*, İstanbul 2004.

¹⁵ Bkz., Mehmet İnbâşi, *Ukrayna'da Osmanlılar*, İstanbul 2004.

¹⁶ Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadıızâdeliler Hareketi" ", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, (Ankara 1984), s. 208-225; Mehmet Karagöz, "Osmanlı Fikir Hayatında "Kadıızâdeliler" ", *Türkler 11*, Ankara 2002, s. 141-152.

tartışılmaz¹⁷. 1683’de başlayan Viyana Kuşatması ise başarısızlıkla bitmiştir. Viyana Kuşatması’ndan sonra kaybedilen toprakların tekrar alınması maksadıyla Osmanlılar birkaç defa hamle yapmışlarsa da başarısız olmuşlardır. Başarısızlıkla mesul tutulan IV. Mehmet 1687’de tahttan indirilerek yerine II. Süleyman tahta çıkarılmıştır. Ülkede yeni hamleler yapmak maksadıyla malî ve idarî tedbirler alınarak sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmış, devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır. 1687’de “*imdâd-ı seferiye*” ve yapılan “*müsâdere*”ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. 1688’de çıkarılan “*nefir-i ‘amm*” kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığı getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak: halk üzerindeki bazı örfî vergileri azaltmış ve 1691’de Rumeli’deki Yörüklerle “*evlâd-ı fâtihân*” adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırmıştır¹⁸. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli’de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alınmış ise de, 1691’de Fazıl Mustafa Paşa ölmüştür. Saruca-Sekbânların diğer ifadeyle, “*Türedi eşkıyası*” her tarafa yayıldı. Bu topluluklar halktan türlü isimler altında paralar toplayarak; topluma sıkıntılar veriyorlar resmî hüviyetlerini kullanarak da eşkıyalıklar yapmışlar¹⁹ ve günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. 1695’de tahta çıkan II. Mustafa askerî ve iktisadî birçok karar tatbik etmek istemiştir. Bu defa da Rusların Karadeniz’e yerleşmek istemeleri ve Avusturyalıların Fransızlarla “*Ryswick Barışı*”nı (1697) yaptıkları için batı cephesinde savaşmayan Avusturyalıların, Tuna kıyılarına yerleşmelerine engel olunamamıştır. Bu sırada Osmanlı ülkesinde uzun süren harpler ve kıtlık fiyatların artmasına ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunamamasına sebep olmaktaydı ki, benzeri şartlar da, ülkenin iç durumunu kötüleştirmiştir²⁰. Bu şartlar eşkıyalığın artmasının ve yayılmasının sebepleri olmuştur. Bu tedbirlerde tam olarak netice almaya yetmemiş, devletin aldığı tedbirler eşkıyalığı önlemeye yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler alarak bir bakıma idarecilere yardımcı olmuşlardır²¹.

Amcazade Hüseyin Paşa hem eşkıyalığa son vermek ve hem de bu şartlarda daha

¹⁷ Bkz., Vahit Çubuk, *Köprülüler*, İstanbul 1998.

¹⁸ Bu silâhlandırmanın özellikle Viyana bozgunundan sonra, Rumeli’deki eşkıyalığa Yörüklerinde katılmasının ve dolayısıyla eşkıyalığın artmasının sebebi olarak kabul görmektedir.

¹⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 9-11.

²⁰ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 241-243.

²¹ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 7-11.

iyi bir barış yapabilmek umuduyla sadrazam yapılmıştır²². Eşkîyalığın arttığı her iki dönemde de alınan tedbirler eşkîyalığı ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Osmanlı Devleti en muhteşem dönemini yaşadığı 16. asrın son çeyreğinde büyük iktisadî buhranlarla karşılaşmış ve bu durum 17. asrın ortalarına kadar devam etmiştir. Devlet idarecileri, Osmanlıya has tedbirlerle bu buhranı savuşturmayı başardıkları gibi 1683’de ortaya çıkan eşkîyalıkları da aynı usullerle savuşturmayı başarmışlardır.

c.Filibe ve Çevresinde Eşkîyalığın Ortaya Çıkması:

Rumeli’de Tunca ve Arda nehirlerinin meydana getirdiği ve Filibe’nin de içinde yer aldığı Meriç havzası, coğrafi şartları sebebiyle tarihte önemli tahıl merkezlerinden biridir. Osmanlılar Rumeli’ye geçtikten sonra sürdürdükleri fütuhât siyasetinin gereği olarak Filibe ve civarının fethi vazifesi, I.Murat zamanında Lala Şahin Paşa’ya verilmiş ve 1362-1363’de fetih tamamlanmıştır²³. Filibe ve çevresinin fethinden sonra bölgeye; I. Bayezid zamanında Kırım’dan Tatarlar ve 1418 senesinde de Çandarogoluları Beyliği’nin Osmanlılara ilhakıyla Erzincan, Erzurum, Şebinkarahisar ve İspir çevresinden birçok insan yerleştirilmiştir²⁴. 16. asırda Rumeli Eyaleti’ne bağlı Paşa Livası’na dâhil kadılık arasında adı geçen Filibe önemli bir ziraî merkez olmanın yanında, İstanbul’dan Avrupa’ya uzanan yollar üzerinde önemli geçitlerden de birisidir. 16.asrın ilk yarısında yaklaşık 5000-5500 kişi olan nüfusu²⁵ 17. asırda artmıştır.

Filibe’den İstanbul’a kadar uzanan Rumeli eyaletleri özel bir konuma sahiptiler. Bazı imtiyazları vardı ve imparatorluğun diğer bölgelerinden daha fazla esirgeniyorlardı. Hemen her zaman, yemyeşil olan topraklar ve mümbit ovalardı. Filibe ve Tatarpazarı civarı da çeltik tarlalarıyla bezenmişti²⁶. Bir bakıma bu coğrafya, Osmanlı Devleti’nin tahıl ambarıdır. İstanbul’dan Avrupa’ya giden yolların buradan geçmesi dolayısıyla da ticarî ve askerî bakımdan stratejik bir coğrafyadır. Bu coğrafi mevkiinden kaynaklanan

²² S. Shaw, *a.g.e.*, s. 303-307.

²³ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü’t-Tevârih I*, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 121, Colin İmber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 30.

²⁴ İlhan Şahin, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı’nın Nüfus ve İskân Durumu” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 48, (İstanbul 1987), s. 249.

²⁵ Turan Gökçe, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair Gözlemler”, *Ethoses and Cultures on Balkans, Vol. 2*, (Sofya 2000), s. 167-190.

²⁶ Gerçi piriç Osmanlı Sarayı’nın tüketim tahılıdır. Osmanlı insanının fazla tükettiği tahıl olmamakla beraber 17. asırdan itibaren başta çorba olmak üzere günlük tüketim malzemesi haline gelmeye başlamıştı. S. Faruqî, *a.g.e.*, s. 225-226, (Filibe şehri ile ilgili, N. Jorga’nın, “Filibe’nin kendisi ahşap ve kil evler, kirli sokaklar ve fakir olduğu kadar temizliğe önem vermeyen Bogomil Katolik Bulgar’lardan oluşan ve sayıca Türk’lerden Rum ve Ragusalı tüccarlardan çok daha fazla olan halkı ile tamamen bakımsız kalmış bir şehirdi” tespiti dikkat çekmektedir. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu.3*, İstanbul 2005, s. 238.

önemi Osmanlı hâkimiyeti süresince devam etmiştir.

Bütün Rumeli’de olduğu gibi Filibe ve çevresinde de “*haydûd eşkıyalığı*”nın Viyana Kuşatması’ndan sonra kesin olarak hangi tarihte ortaya çıktığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Temmuz ortası 1697 tarihli bir Mühimme kaydında köylülerin ihbar ettikleri haydut eşkıyasının “*on iki seneden beru Diranova ...*” etrafında mağaralarda saklandıklarına dair bilgi, Filibe ve civarında eşkıyalığın 1685 senesinden itibaren var olduğu şeklinde kabul edilebilir²⁷. Bu bilgi, Rumeli’deki eşkıyalığın başlamasının sebeplerini, Viyana Kuşatması’ndan sonraki gelişmelere bağlı olarak kabul eden umumi görüşe uygundur. Filibe ve çevresindeki eşkıyalıklarla ilgili Mühimme kayıtlarında bulabildiğimiz ilk bilgiler ise, 1688 senesine aittir. Muhtemelen 1685-1688 seneleri arasındaki eşkıyalık hareketleri mahallî kalmış ve yaygınlık kazanmamış olabilir. 1688’den sonraki Mühimme kayıtlarındaki eşkıyalıklarla ilgili belgeler sayı olarak çok fazladır. Bu belgelerin senelere göre tasnifinde ise; 1688-1691²⁸ ile 1697-1699²⁹ seneleri arasındaki belge sayıları diğer senelere göre daha fazladır. Bu durumun izah edilebilir sebepleri bulunmaktadır. 1688-1691 ve 1697-1699 senelerinde Osmanlı idarecilerinin Viyana bozgunundan sonra ortaya çıkan buhranlara hal çareleri bulmak için aldıkları tedbirlerden olmak üzere yapılan askerî seferlerdir. Seferler sırasında eşkıyalar ordunun seferde bulunması dolayısıyla daha rahat hareket etmektedirler³⁰.

Filibe ve çevresindeki haydut eşkıyalarının ortaya çıkmasının sebebi, yukarıda belirttiğimiz gibi, bütün Rumeli’de olduğu gibi Viyana Kuşatması’ndan sonra ortaya çıkan şartlardır. Devletin merkezinde ortaya çıkan sıkıntıları önlemek için derhal tedbirler alınmıştır. Ancak alınan tedbirleri tatbik etmekte olan örfî ve şer’î idarecilerin halka karşı vazife ve yükümlülüklerini yerine getirirken veya hak ve yetkilerini kullanırken yanlış ve haksız davranmışlardır. Bu durum eşkıyalığın kısa zamanda artmasına ve yayılmasına

²⁷ *Mühimme 108*, s. 19.

²⁸ Beş Mühimme Defteri’nde otuz bir adet belge vardır.

²⁹ Üç Mühimme Defteri’nde yirmi iki adet belge vardır.

³⁰ Mühimme kayıtlarında, Filibe ve çevresi ile ilgili vesikaları tararken Filibe’ye gönderilen hükümlerin önemli bir kısmının Rumeli’de; İstanbul, Edirne, Sofya, Niş, Belgrat hattındaki idarî merkezlere de gönderilmiş olması eşkıyalığın bütün Rumeli’ye yayılmış olduğunu resmetmektedir. Bu çalışma için esas aldığımız Mühimme Defterleri’ndeki kayıtlardan, ülkedeki eşkıyalığın sebepleri üzerine tahliller yapabilmek ve neticelere ulaşabilmek imkânı yoktur. Bu belgeleri destekleyici arşiv bilgileri ve tetkik eserlere ihtiyaç bulunmaktadır. Mesala, 1683-1700 seneleri arasındaki zaman dilimine ait Filibe “*Şer’iyye Sicilleri*”nin bulunmayışı önemli bir eksikliktir. Buna mukabil devlete karşı başlayan ve toplumda buhranlar meydana getiren eşkıyalığın sebepleri ve neticeleri ile eşkıyalığın ortadan kaldırılması, asayiş ve düzenin sağlanması, dirlik ve düzenliğin korunması hususunda alınan tedbirler hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Osmanlı idarecileri eşkıyalığı sadece asayiş meselesi olarak bakmadıkları bir gerçektir. Bu anlayış belgelerde kolaylıkla anlaşılabilir.

sebepl olmuştur. Belgelerde, “sizin ‘adem-i taâddüd ve ihmâl ve müsâmâhânızdan nâşî”³¹ veya idarecilerin “az çok ihmâl ve tekâsülü sebebiyle”³² şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim eşkıyalar üzerine gönderilen, “Edirne Bostancıbaşı dame mecdehu tarafımızdan emri-şerîfîmle ortalar ta’yîn olunmuşken bu ana degin te’hir olunduğu”³³ belirtilerek Edirne Bostancıbaşının ihmaline işaret edilmektedir. Başka bir belgede, Tatarpazarı Naibi Hüseyin’in “Yörüklerden akçe alub firâr itmelerine iğmâz-ı ‘ayn itmekle”³⁴ ihtar edilmiştir. Filibe’nin bazı köylerinin Zaimi Veli Şatırın “zuhûr iden haydûd eşkıyasını ele virmeyüb reâyâsı ve Subaşısı mu’âvenetiyle ihtifa eyledikleri istima’ olunmağla”³⁵ denilmektedir. İdarecilerin vazifelerini ihmalleri tabîf olarak, özellikle taşrada devletin emretme güç ve yetkisinin zayıflamasıdır. Bu tespitlere Fransa’nın İstanbul elçisi Guillaumes’in de 1684 tarihli bir raporu ilave edilebilir. Elçi raporunda, “İmparatorluktaki kumandanlar, vezirler, valiler ve yüksek rütbeli memurların devamlı değıştirilmesi ve çoğunun görev yerinde 6 ay bile kalamaması idarî otoritenin aczine, rüşvet yolsuzluk ve isyanların artmasına sebep olmakta”³⁶ şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bu bilgiler Osmanlı ülkesindeki eşkıyalığın sebepleri hususunda içeriden ve dışarıdan bakış ve görüşlerin aynı olduğu dikkat çekmektedir.

ç. Eşkıyalık Hareketleri:

Filibe ve çevresindeki eşkıyalar Mühimme kayıtlarında, “haydûd eşkıyası”, “sekbânlık nâmıyla zuhûr iden haydûd”, “kutta’-ı tarîk eşkıyası” ve “atlı ve piyâde haydûd eşkıyası”³⁷ diye adlandırılmışlardır. Belgelerde eşkıyalar; “mela’in” veya “mel’unlar”³⁸ diye nitelendirilmişler. Bu tarifler eşkıyaları ve eşkıyalıklarının resmeder mahiyettedir. Adlandırmaların ve hitapların eşkıyaların niteliklerini tanımladıkları için

³¹ Mühimme 98, s. 110.

³² Mühimme 99, s. 106.

³³ Mühimme 99, s. 6.

³⁴ Mühimme 100, s. 73.

³⁵ Mühimme 108, s. 19.

³⁶ İlber Ortaylı, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilâyetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değışim*, Ankara 2000, s. 10.

³⁷ Mühimme, 99, s. 6, Belgelerde eşkıyalıklarla ilgili kullanılan ifadeler hemen her belgede geçmektedir. Yalnız her belgede ifadelerden birisi veya ikisi birlikte yazılmıştır. Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık hakkında yapılan çalışmalar daha ziyade Anadolu tarafı üzerinde ağırlıklı olarak yapılmıştır. Bunun sebebi Anadolu tarafındaki eşkıyalığın gayesi ile yakından alakalı olmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Anadolu’da çıkan eşkıyalıklar halkın topraklarını terk ederek şehirlere göç etmeleridir. Bu konuda bakınız. Çağatay Uluçay, *17. Yüzyılda Saruhan’da Eşkıyalık Hareketleri*, İstanbul, 1944 ve *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, Yücel Özkaya, *a.g.e.*, Şaban Bayraktar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Eşkıyalık Hareketleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.

³⁸ Mühimme 110, s. 8, Mühimme 110, s. 82.

kolaylıkla bu kişileri ve işledikleri suçları, hukukî olarak adî vakalardan ayırt edilebilmek mümkün olabilmektedir. Filibe ve civarındaki eşkıyaların faaliyetleri ise, Rumeli'nin tamamından farklı değildir. Ancak, daha öncede belirttiğimiz gibi Anadolu'daki eşkıyalıklardan farklılıklar arz etmektedir. Eşkıyalık hareketleri belgelerin diliyle şöyle özetlenebilir. Belgelerde; “*ibâdullâha irsâl-ı mazârratları muhâkkak olduğu*”, “*avretleri ve ırz ve gâret eyledikleri eşyâları*”, “*ebnâ-i sebil ve reâyâ irsâl-i mazârrat eylemek üzere*”, “*nehb-i emvâl ve katl-i nüfûs*” ve “*reâyâ fukârasının hânelerin basub emvâl ve erzâkların nehb ve gâret eyledikleri*”, “*alenen şurb-ı hamr idüb çocuklarına evlâtdlarına ta'ârruz ve emvâl ve erzâkların ahz ve kabz ettikleri*”, “*urgân takub çarşı bazârlarda gezdiriüb bunun emsâli zulüm ve adâlikler itdikleri*”³⁹ ifade cümleleriyle kaydedilmişlerdir. Eşkıyaların sürekli yaptıkları şekavetler: fert ve cemiyet hayatını çekilmez ve yaşanılmaz hale getirmektedir.

Eşkıyalar bir kişinin başını çektiği yirmili, altmışlı, seksenli bazen daha fazla topluluklar halinde gezip dolaştıklarından⁴⁰ bu kadar kalabalık silahlı topluluklar: halka korku vermekte ve yıldırmakta halkın devlete olan güvenini zayıflatarak, tedirginlikleri artırmaktadır. Bu durum vatandaşı yalnızlığa ve acze düşürerek eşkıyalara yakın olmaya ve çaresizliğe düşürmektedir. Bu toplulukların hem atlı hem piyade olmaları⁴¹ sebebiyle eşkıyalara, faaliyetlerinde zaman ve güç üstünlüğü sağlamaktadırlar. Özellikle, üzerlerine gönderilen devletin meşru kuvvetlerle doğrudan çarpışmak yerine vur-kaçlarla mukabele etmektedirler. Devletin resmî kuvvetlerinin bölgeye gelmeleri halinde kolayca dağlara çıkabilmekte ve mağaralarda⁴² saklanabilmektedirler. Hatta saklandıkları zaman içerisinde beslenmelerine yardımcı da olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Böylece eşkıyalar; ülkedeki fert ve cemiyette korku, endişe ve yılgınlık meydana getirilerek karşı konulmaz ve baş gelinmez olduklarını ispat etmek istemektedirler. Bu durum aynı zamanda eşkıyaların kendi taraftarlarına da güven vermektedir. Yalnızlık korkusu ve endişeli yaşama ve yılgınlık, toplumun devlete olan güvenini zayıflatmaktadır. Buna mukabil, cemiyetin geri kalan kısmında, eşkıyaların “*meşru görülmemelerine*” şerhlerinden emin olabilmek için destek ve yardım almalarına sebep olabilmektedir. Halk vicdanında idareciler tarafından uğratıldıkları haksızlığa veya kânunsuzluğa karşı

³⁹ *Mühimme 100*, s. 51, *Mühimme 101*, s. 66, *Mühimme 99*, s. 6, *Mühimme 106*, s. 159, *Mühimme 108*, s. 19, *Mühimme 108*, s. 317, *Mühimme 110*, s. 513.

⁴⁰ *Mühimme 106*, s. 60, *Mühimme 110*, s. 321.

⁴¹ *Mühimme 110*, s. 48.

⁴² *Mühimme 106*, s. 19, *Mühime 110*, s. 513.

sığınabilecekleri yer olarak görülebilmektedir⁴³. Bir gerçeği de hatırlatmak gerekir ki; eşkıyalık hareketleri gönüllü veya gönülsüz halktan bir şekilde yardım ve destek almamaları halinde faaliyet alanı bulamaz ve ortadan kalkmak mecburiyetinde kalırlar.

Nitekim Ağustos ortası 1697’de, Filibe ve civarındaki eşkıyalıkla ilgili bir belgede bu duruma dikkat çekici bir örnek bulunmaktadır. Filibe’ye bağlı Diranova ve Pavlosga ve Bugut ve Çukur ve Derecik Bilicesi köyleri çevresinde on iki seneden beri haydut eşkıyalarının çevre dağlarda saklandığı ve köylerin zeamet sahibi Veli Şatır adındaki kişinin bu durumu gizlediği yazılmaktadır⁴⁴. Belgede, köylerin haydut eşkıyasına “*mu’ayyen ve haydûd yatağı*” olduğu şeklinde kaydedilmiştir. Buradan şu sonuca ulaşmak zor olmasa gerekir. Halktan destek ve yardım almayan hareketlerin varlığını devam ettirme imkânı yoktur. Filibe ve çevresinde veya diğer yerlerdeki eşkıyalar sebepleri farklı olmakla beraber idarecilerden hatta bazen halktan yardım ve destek almışlardır. Fakat isyan ve eşkıyalıklara karşı toplumun çoğunluğu hatta mübalağa etmeden tamamına yakını daima tavırlarını devletten ve düzenden yana kullanırlar. Bu Osmanlı için de istisna değildir. Aynı şekilde devletin eşkıyalığa karşı başarısı da tamamen halkın devlete yardım ve desteğine muhtaçtır. Mühimme kayıtlarındaki bir belgede; Filibe civarındaki bir eşkıyalık ihbarını, “*Filibe kâzâsına tâbi’ Pavloska nâm karyeden olub haydûd eşkıyasından olan Çavdar’ın kayın atası ve Karaca ve oğlu ve oğulluğu ve kalaycı ve karye-i mezbûrun Papazı haber*”⁴⁵ vermiştir denilmektedir.

Haydut eşkıyalarının halka verdikleri sıkıntı ve huzursuzluklar sürekli olmakta yaz ve kış aylarında da devam etmektedir. Eşkıyalar her fırsatı değerlendirilmekte ve topluma korku verme ve toplumu sindirme faaliyetlerini ihmal etmemektedirler. Mesela, belgelerde “*esnâ-i şitâda bir cisr ihdâs ve su’i kâsdıyla berü tarâfına mürûr*”⁴⁶ ederek ifadeleri eşkıyaların gerektiğinde akarsuların üzerine köprüler inşa ederek şekâvetlerini mevsim şartlarına rağmen sürdürdükleri halkın kendilerini müdafaa zaaflarından istifade ederek her fırsatı değerlendirmeyi ihmal etmedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, eşkıyaların yaptıkları, “*tegâllûb ve muhâlefet idenler*” ve “*mümâna’ât idenler*”⁴⁷ şeklindeki davranışları bir zulüm, güç gösterisi kadar bir meydan okuma olarak da kabul edilmelidir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu meydan okumalar dikkat edilmesi gerekli

⁴³ K. Barey, *a.g.e.*, s. 145-160, K. Barey, Celâf İsyânları dönemini tahlil ederken benzeri yorumlar yapmaktadır.

⁴⁴ *Mühimme 108*, s. 19.

⁴⁵ *Mühimme 108*, s. 19.

⁴⁶ *Mühimme 99*, s. 176.

⁴⁷ *Mühimme 108*, s. 171, *Mühimme 99*, s. 8.

hususlardandır. Bir belgede ise, “*cizye mâlını cem’ ve tahsîl itmek üzere re’âyâyı da’vet için karyelere kolcular gönderdikde haydûdbaşı olan Gavluda nâm şâki elli altmış nefer haydûd Brezeştevice nâm karyede kolcuları basub ikisin katl ve dördün mecrûh ve ikisin esir ve sebiy idiib ziyâde zulm ve fesâd eyledikleri*”⁴⁸ kaydedilmiştir. Şakilerin devletin vergilerinin toplanmasına engel olabilecek kadar cüret ve cesaret etmeleri bir bakıma bölgede hakîm ve söz sahibi oldukları mesajını vermek istemeleri olarak anlaşılmalıdır ki, bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Zira Haziran sonu 1697 senesine ait bir belgede, Tatarpazarı’nda cizye toplamakla vazifeli Ali “*haydûd eşkıyâsının ziyâde kesret üzere olub nâhiye ve kurâlara kolcular çıkub evrâk tevzi’ idemeyüb ve mukaddema tevzi’ olunan evrâkın dahi akçesin tahsîli mümkün olmamağla*”⁴⁹ diyerek eşkıyalığın ulaştığı boyutları göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2. Eşkıyalık Yapan Kişiler ve Zümreler:

Filibe ve çevresindeki eşkıyalığı: resmî vazifeliler ve reayadan bazı topluluklar yapmaktadırlar. Resmi vazifeliler; örfî ve şer’î idareciler ve askerler-Yeniçeriler, Saruca-Sekbanlar ve Yörükler-dir⁵⁰. Reayadan olanlar ise; Müslümanlar ve gayrimüslimlerdir. Filibe ve civarındaki eşkıyalığın 1688–1699 seneleri arasındaki tarihi seyri belki bütün Rumeli’nin küçük bir örneği olarak kabul edilebilir. Pekâlâ, tetkik edilen Mühimme kayıtlarında haydut eşkıyalığı ile ilgili hükümlerin, hemen bütün Rumeli’nin idarî merkezlerine gönderilmiş olması dikkat çekmektedir ve üzerinde düşünülmelidir. Bu hükümlerin benzeri mahiyette olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

a. Namh Eşkıyalar:

1688-1699 seneleri arasında haydut eşkıyalığının bütün Rumeli’de yayıldığını kabul etmek mümkün olabilir. Filibe ve civarında haydut eşkıyalığının ilk belgesi yukarıda zikrettiğimiz gibi 1685 tarihli olmakla beraber bu belgenin mahiyeti tam olarak anlaşılammıştı. Daha sonraki belgenin tarihi Aralık ortası 1688’dir⁵¹. Filibe kazasına bağlı İstanmağa civarında “*haydûd eşkıyâsının*” şekavette buldukları, eşkıyaların ahalinin mal ve canına kasdettikleri ve yol kesip insanları katlettikleri kaydedilmiştir⁵².

⁴⁸ *Mühimme 108*, s. 321.

⁴⁹ *Mühimme 110*, s. 57.

⁵⁰ Yörükler 1691 senesinden itibaren Rumeli’deki Yörüklerle, evlad-ı fatihan adıyla yeni bir nizam verilerek, silahlı bir kuvvet halinde teşkilatlandırıldı. Tayyib Gökbilgin, *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 255-256; C. Orhonlu, *a.g.e.*, s.4-5.

⁵¹ Tarihlendirmelerde, gün yerine başı, ortası ve sonu gibi kavramlar kullanmamızın sebebi Mühimme kayıtlarındaki “evail, evâsıt ve evahir” kavramlarının karşılıkları olmasıdır.

⁵² *Mühimme 98*, s. 84.

Yaklaşık bir sene sonra Kasım ortası 1689'da, Filibe ve Tatarpazarı kazalarında "sekbânlık" adıyla ortaya çıkan "haydûd ve kutta'-i tarîk eşkıyâsının"⁵³ yaptıkları zulüm ve yağmalar ahalinin huzurunu kaçırmıştır. Aynı tarihli diğer bir belgede, Edirne'nin nahiyelerinden İskender ve bağlı köylerinde yirmi nefer atlı ve piyade haydut eşkıyasının, nahiyeye bağlı köylerde halkın evlerini basıp mal ve erzaklarını gasp ettikleri⁵⁴ yazılmıştır. Bu belge, eşkıyalığın Edirne'den Filibe'ye doğru bütün yerleşim yerlerine yayıldığı ve eşkıyalığın yaygın bir coğrafî sahada devam ettiğini izah etmektedir. Mart ortası 1690'da, Filibe ve Tatarpazarı semtlerinde eşkıyaların ahaliye saldırdıkları ve sıkıntı ve huzursuzluklara sebep oldukları ve eşkıyaların çoğaldığı ve eşkıyalığın da arttığı anlaşılmaktadır⁵⁵. Aynı tarihli bir diğer belgede, Filibe ahalisinin İstanbul'a arzuhal gönderip Filibe ve çevresinde haydut eşkıyasının halka sıkıntı ve huzursuzluk verdiğini⁵⁶ bildirmiş ve tedbir alınması hususunda yardım talep etmişlerdir. 1690 senesindeki bu belgede, Filibe halkının tamamının ortak bir arzuhalle durumlarını İstanbul'a bildirmiş olmaları bölgede eşkıyalığın bütün ahalinin ortak şikâyetine sebep olacak kadar artmış olması bölgede eşkıyalığın ulaştığı boyutları göstermektedir. Aynı tarihli (Mart ortası 1690'da) bir diğer belge halkın İstanbul'a şikâyetinde eşkıyalığın artmasında ve yayılmasında devletin resmî vazifelilerinin ihmalleri ve gayretsizlikleri olduğu belirtilmektedir. Filibe ve çevresinde, haydut eşkıyalığının arttığı, eşkıyaların yol kestikleri adam öldürdükleri ve mal gasp ettikleri kaydedilmiş⁵⁷ yol emniyetinin kalmadığı İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Eşkıyalığın Filibe'nin yanı sıra Tatarpazarı etrafında da artarak yaygınlaştığı haydut eşkıyasının Tatarpazarı kazası civarında da eşkıyalıklar yaptıkları halka rahat ve huzur vermedikleri halk durumlarını devlet idarecilerine şikâyet ederek hallerini arz etmişlerdir⁵⁸. Aynı sene (Mart ortası 1690'da), Filibe ve civarında eşkıyalıklarıyla ünlenmiş Durmuş adındaki eşkıya başının, kendi gönül rızası ile gelerek teslim olduğu, bir teamül olarak Filibe'nin ileri gelenlerinden Misafir⁵⁹ Mehmet adında kişiye hapsedmek üzere emanetine verildiği ancak, Misafir Mehmet bu eşkıyayı "emniyeti suistimal" ederek salıverdiği belirtilmiştir. Hatta bu kişinin yerine başka kişileri hapsedtiği duyulmuş olduğundan Misafir Mehmet'in cezası

⁵³ Mühimme 99, s. 6.

⁵⁴ Mühimme 99, s. 6.

⁵⁵ Mühimme 99, s. 106.

⁵⁶ Mühimme 99, s. 106.

⁵⁷ Mühimme 99, s. 110.

⁵⁸ Mühimme 99, s. 110.

⁵⁹ Belgede "مسافر" biçiminde yazılan kelimenin okunuşu "müşafir" dir. Ancak bugün misafir şeklinde kullanılmaktadır.

olarak hapsedilmesi ve yapılanların teferruatlı bir şekilde İstanbul'a bildirilmesi hususunda hüküm verilmiştir⁶⁰. Bu belgeden devlet görevlileri kadar bazı vatandaşların doğrudan veya dolayısıyla eşkıyalara destek verdikleri kabul edilebilir. Haziran başı 1690'da, İzladı'ye çok yakın akan Askari nehrinin Filibe kazası ile Lofça kazası arasında hudut olması dolayısıyla, haydut eşkıyasının kış aylarının olumsuz iklim şartlarından istifade ederek, köprü inşa ettikleri bir taraftan diğerine geçerek Filibe ve Lofça kazalarına bağlı köylerin ahalisine sıkıntı ve huzursuzluklar vererek zulmettikleri anlaşılmıştır⁶¹. Temmuz ortası 1690'da, merhum Mihrimah Sultan evkafı köylerinden Filibe kazasına bağlı Avratalanı köyü ahalisi İstanbul'a arzuhal ederek, köylerinin çevresinde bulunan haydut eşkıyasından emin olmadığı için köylüler masraflarını kendilerinin karşıladıkları 40 kişilik sekban tuttuklarını belirtmişlerdir. Ancak, Filibe'nin İzladı kasaba ahalisi kendi sınırları içerisinde bulunan derbendin (İzladi Derbendi) korunmasına yardımcı olmaları şartıyla Avratalanı köyü ahalisinden derbendin korunması için yardım olarak sekban tutmaları talebinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Avratalanı köylüleri elli kişi "*muslih sekbân tutub*"⁶² her bir kişi için her bir ay dörder yüz akçeye ödeyerek İzladı'ye yardımcı olduklarını bildirmişlerdir. İzladı köyü halkı bu duruma kanaat etmeyerek Avratalanı köyünün korunması maksadıyla tutulan sekbanların da kendilerine yardım için gönderilmelerini istemişlerdir. Hatta eğer sekbanların gönderilmemeleri halinde köylerinizi vururuz diye tehdit etmişlerdir. Tehditlerinde ciddi olduklarını göstermek ve Avratalanı köylülerini ikna etmek için olmalı ki, Avratalanı köyünü bastıkları ve kaçarken de iki kişiyi yanlarına alıp adamların boğazlarına urgan takıp çarşı pazarlarda gezdirmişlerdir⁶³. Bu belgeden, eşkıyalığın meydana getirdiği olağanüstü şartların geniş toplulukların bile sükûnetlerini kaybettikleri ve yersiz sıkıntılara sebep olduklarını göstermektedir. Mart sonu 1691'de, Balak nahiyesi köylerinden bir kısım kişiler, İstanbul'a mektup gönderip Filibe dağlarında gezen haydut eşkıyasından Durmuş'un, yetmiş kişilik haydut topluluğuyla bir eve sığınıp, köy ahalisine müracaat ederek haydutluktan istiğfar ve rücu ettiklerini bildirerek bundan böyle eşkıyalık yapmayacaklarına söz vermişlerdir. Köylülerden bazıları de kendilerine kefil olduklarından bildirmişlerdir. Bu durumu sicillere kaydettirip hüccet aldıklarını bildirmişlerdir. Bu kişilerin "*sekbân olmamak*" köylerinde oturmak ve kendi hallerinde

⁶⁰ *Mühimme* 99, s. 131.

⁶¹ *Mühimme* 99, s. 176.

⁶² *Mühimme* 102, s. 202, Bu belgede, "*ehl-i İslâmdan yarar ve tüvanen ve darb ve harbe kâdffara saldırur sekbân tutup*" şeklinde ifade edilmişlerdir.

⁶³ *Mühimme* 101, s. 100.

olmak kaydıyla af olundukları anlaşılmaktadır. Hatta bu kişilerin incitilmemeleri için İstanbul'dan Filibe'deki vazifeli kişilere emir yazılmıştır⁶⁴. Yukarıda Durmuş adındaki eşkıyanın bir sene evvel yakalandığı ancak salıverildiği hakkındaki belgeden bahsedilmekteydi. Öyle ki, bir sene sonra aynı kişinin bu defa kendisinin gönüllü olarak eşkıyalıktan vazgeçerek devlete sığınmış olması dikkat çekmektedir. Devletin ve halkın aldığı ortak tedbirlerin bir neticesi olarak muhtemelen eşkıyanın pişmanlık duyarak teslim olduğunu kabul etmek gerekir. Ekim sonu 1691'de, Filibe ve civarında, Resili Mehmet ve Çakırcı Halil Ağa denilen kişilerin adamlarıyla eşkıyalık yaptıkları⁶⁵ ve aynı tarihli diğer bir diğer belgede, (Ekim sonu 1691) İstanbul'dan Niş'e giden yol üzerinde ve civar beldelerde haydut eşkıyasının bulunduğu ve yollarda eşkıyalıklar yaparak gelip-giden yolcuya zarar verdikleri⁶⁶ anlaşılmaktadır. Mayıs ortası 1695'de, Filibe'ye bağlı bir yerleşim yeri olan İstanmağa köyü ve civarında gezip-dolaşan yirmi kadar haydut eşkıyasının "berâtlı adâmi" öldürüp mâl ve eşyâlarını alıp kaçtıkları bildirilmiştir⁶⁷. Mayıs sonu 1695'de, Filibe'de haydut eşkıyası Karaca adındaki "melunun" eşkıyanın şakavetleri halkı çok huzursuz etmiş ve hakkında şikâyetler artmıştır. Mayıs sonu-Haziran başı 1695'de, halkın şikâyetinde, eski zamandan beri Filibe civarında yol kesen, adam öldüren ve halkın eşya ve malına zorla el koyan Karaca adındaki haydut eşkıyasının Filibe'nin eşrafından Halit Bey'in kendi adamlarından iken bu kişinin yakalanmasında herhangi bir gayreti olmadığı ve ihmal ettiği belirtilerek ikaz edilmiştir. Mayıs sonu 1697'de, Karaca adındaki eşkıyanın yakalanamadığı ve Uzuncaabad-Hasköy çevresinde eşkıyalığa devam ettiği adı geçen eşkıyanın, seksen üç kadar atlı kırktan fazla piyade ile dolaşp-gezip yol kestikleri, evleri basıp, fesat çıkardıkları, ordunun seferde oldukları zamanda eşkıyalıklarını artırdıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeden Karaca adındaki eşkıyanın sadece Filibe ve civarında değil Edirne'ye kadar uzanan geniş bir sahada eşkıyalıklar yaptıkları tespit edilebilmektedir⁶⁸. Aynı tarihli emrin bir sureti Rumeli'deki birçok mahallin idarecilerine Çelebi kazasına, Uzuncaabad-Hasköy kadılarına ve diğer vazifelilerine de gönderilmiştir. Karaca adındaki eşkıyanın seksen üç atlı ve kırk piyade adamı ile adı geçen bölgeyi tehdit etme⁶⁹ olduğu ve Karaca adındaki eşkıyanın özellikle ordunun seferde olduğu sırada durumdan istifade ederek

⁶⁴ Mühimme 101, s. 10.

⁶⁵ Mühimme 102, s. 61.

⁶⁶ Mühimme 102, s. 62.

⁶⁷ Mühimme 106, s. 60.

⁶⁷ Mühimme 106, s. 158.

⁶⁸ Mühimme 110, s. 48.

⁶⁹ Mühimme 110, s. 48.

eşkıyalıklarını artırdıkları yol keserek ve ahaliye zarar vererek bu faaliyetlerini çevreye yaymakta oldukları dikkat çekmektedir. Haziran sonu 1697’de, birkaç Haydut eşkıyasının Çermin kasabasında kadılardan olduğu kaydedilen Ahmet adındaki kadının (adı zikredilen Ahmet’in fiili vazifesi belirlenememektedir) hanesini basıp evini yağmaladıkları belirtilmiştir⁷⁰. 1699 senesine ait Mühimme kayıtlarında eşkıyalıkla ilgili başka bilginin bulunmaması Karlofça görüşmeleri sürecinde savaşın bitmesi dolayısıyla askerlerin eşkıyaların üzerine gönderilmeleri ve asayişin sağlanmasında yardımcı olmaları dolayısıyla sükûnetin sağlanmış olması ihtimali olabilir.

Namlı eşkıyalar arasında en meşhur olanı Karaca ve Durmuş’tur. Her iki eşkıyanın şekavetleri ve namları etrafta ün salmakta ve korkuya sebep olmaktadır. Durmuş bir defa yakalanıp kefilinden kurtulmuşsa da bilahare kendisi teslim olmuştur. Karacanın yakalanması idarecileri ve vazifelileri bir hayli uğraştırmıştır. Hatta yakalanmasını sağlamak maksadıyla “eş ve çocuklarının hapsi” gibi bir uygulama ile teslim olmaya mecbur etme yoluna gidilmiştir. Hakkında ilk şikâyeti de yakınları yapmışlardır. Yukarıda bahsedilmişti.

b.Yeniçeriler:

Filibe çevresindeki eşkıyalığa Yeniçeriler de karışmışlardır. Ancak eşkıyalık hareketleri arasında Yeniçerilerin yaptıkları eşkıyalıklarla ilgili bir tek belgeye rastladık. Temmuz ortası 1691’de, Filibe mollasına ve Yeniçeri serdarına bir hüküm yazılmıştır. Burada Filibe kazasına bağlı Göbi nahiyesine tabi Karlıoğlu kasabası ve Şahin Mahallesi adındaki köy ahalileri İstanbul’a arzu halde bulunmuşlardır. Yeniçerilik iddia eden Turbanoğlu Ahmet, Mansuroğlu Mustafa, Bahçeci Mustafa, Eyüp, Veli, Tuşa Mehmet, Dürzî İbrahimioğlu Mustafa, Hardaroğlu Recep, Kayıkçı Mustafa ve Bostancıoğlu Mehmet adındaki kişilerin alenen şarap (şurûb-ı hamr) içerek çoluk-çocuklarına saldırdıkları ve mal ve mülklerini gasp ettiklerini bildirmişlerdir⁷¹. Bu hükümle tedbir alınması hususunda dikkat çekilmektedir.

c.Yörükler:

Filibe ve çevresinde yaşayan insan unsurun önemli bir kısmını Yörükler meydana getirmektedir⁷². Türklerin Rumeli’ye geçmeleriyle başlayan yerleşme sürecinde, Filibe ve

⁷⁰ Mühimme 110, s. 82.

⁷¹ Mühimme 101, s. 66.

⁷² Filibe ve Tatarpazar’ı havalisinde yaşayan en kalabalık topluluklardan birisi de Voynuklardır. Türklerin Bulgaristan’ı fetihlerinden önce asil topluluklardan olan Voynuklar I. Murat zamanında düzenli bir sisteme kavuşturulmuşlar. Askerlik hizmetinde bulunan topluluklar zaman içerisinde önemleri azalmasına rağmen

yöresine yerleştirilen Yörükler belli bir nizam ve düzen içersisinde yerleştirilmişlerdir⁷³. 1690'lı senelerde, Anadolu'da aşiretler iskân siyasetine tabi tutulurken, Rumeli'deki Yörüklerde “*Evlâd-ı Fâtihan*” adı altında kasaba ve köylerde sefere gitmek şartıyla yeni düzen verilmiştir⁷⁴. Haziran başı 1690'da, Filibe'ye yazılan bir hükümde, Tatarpazarı, Gümülcine, Uzuncaova-Hasköy, Surucakaya, Çermin, Çırpan, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid ve çevresinde yaşayan Yörükler, ordunun sefere gittiği zamanlarda mutad olduğu üzere Sofya'da toplanan orduya katılmaları gerekmektedir. Filibe, Tatarpazarı ve çevresinde yaşayan Yörüklerden, eşkinci, yamak, yağcı ve kürecilikle vazifeli olanlardan, Filibe ve Tatarpazarı çevresinde bulunan; Medine-i Münevvere ve Sultan Bayezid ve Sultan Murad ve Gazi Evranos Yörüklerinden Tatarpazarı'nda toplanıp sefere katılmaları emredilmiştir. Adı geçen vakıflardaki Yörükler biz bu vakıflardan değiliz, başka vakıflardanız diye özür ve bahane eyledikleri ve sefer için toplanma yeri olan Sofya'ya gitmedikleri anlaşılmaktadır. Yörük çeribaşına ve diğer idarecilere kânunsuz olan bu durumun seri ve acil bir şekilde halledilerek Filibe ve Tatarpazarı Yörüklerini bulunmaları gereken mahalle gönderilmeleri için gerekenin yapılması hususunda emir yazılmıştır⁷⁵. Nisan sonu 1691 tarihli belgede de, Filibe, Gümülcine, Tatarpazarı, Çırpan, Zağra-i Atik ve Cedid ve Uzuncaova-Hasköy ve Durıcakaya ve Çermin kadılarına ve kazaların diğer resmî vazifelilerine, Yörük çeribaşısına ihtiyar ve söz sahiplerine bir hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hükümde, eskiden buyana Rumeli yakasında yaşayan Yörük taifesinin muafiyetlerine karşılık her kazadan tahammülüne göre cenk eder Yörüklerin-yektaları-sefer sırasında emredilen mahalle gitmedikleri belirtilmiştir. Yörük taifesinden gerek eşkinci reaya ve gerek yağcı ve kürecilerin “*Medine-i Müneverre ve Sultan Bayezit ve Gazi Evranos ve Sultan Murad evkaflı Yörükleri*” nin cümlesinin bu fermana uyararak sefere katılmaları emredilmiştir. Ancak, Yörüklerin biz sipahi ve yeniçeri ve sair askerlerden değiliz diyerek emre itibar etmemişlerdir. Buradan Yörüklerin kendileri hakkında yapılan yeni düzenlemeleri kabul etmedikleri ve itiraz ettikleri anlaşılmaktadır. İstanbul'dan vazifelendirilen kapıcı başlarından mübaşir tayin olunan kişinin mübaşeretiyle biran evvel bu kişilerin gereken yerlere gönderilmeleri emredilmiştir⁷⁶. Haziran sonu 1697'de, Filibe ve Tatarpazarı civarındaki yaylaklardan bir

---

XVIII. Asırda dahi varlıkları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989.

⁷³ M. Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 9, (Filibe, çoğunlukla Kocacık Yörüklerinin yerleştikleri bölgedir. *a.g.e.*, s. 109)

⁷⁴ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁷⁵ *Mühimme* 99, s. 171.

⁷⁶ *Mühimme* 99, s. 166.

kısımının eşkıyadan korunması vazifesi Yörüklerle verilmiştir. Osmanlı ordusu sefere çıkmak üzere Sofya'da toplandığı sırada Despot yaylağından yakalanarak getirilen Yörüklerden yirmi kişi adı geçen yaylağın etrafında gezen haydut eşkiasının var olduklarını haber vermişlerdir. Eşkiasının Tatarpazarı kazasında tabi Rakdova, Orta ve Dorkova ve Nabe ve İliç ve Yassıkuzu ve Kabakçı ve Bekiyük ve Huma köyleri üzerine saldıracaklarını haber verirler. Adı geçen köylerin ahalisi ile ova köylerinden Beştete, Çizetliç, Alihoca ve sair köylerin ahalisi birlikte hareket etmeleri halinde haydut eşkiasını ele geçirilmelerinin mümkün olabileceği bildirilir. Rakdova köyünde sakin olan Mehmet Efendi Yörüklerin muhtarı olup köylüler ile Yörüklerin beraber hareket etmeleri halinde haydut eşkiasının zararlarının uzaklaştırabileceği ve huzurun sağlanmasının mümkün olabileceği bildirildiği için ortak hareket etmeleri emredilmiştir⁷⁷. Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Yörükler “*evlâd-ı fâtiḥân*” olarak yapılan düzenlemeye karşı gelerek bir bakıma eşkıyalıklara katıldıkları kabul edilebilir. Bu durum bir bakıma eşkıyalığa göz yumulması demektir ki, eşkıyaların cesaretlenmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla Filibe ve çevresindeki Yörüklerin eşkıyalığın önlenmesinde gerekli dikkati göstermemekle dolayısıyla haydut eşkıyalığına yardımcı olmuşlardır.

d. Zımmiler:

Filibe ve çevresinde eşkıyalık yapan bir topluluk da gayrimüslimlerdir. Eylül ortası 1697'de, Filibeye bağlı İstanmağa nahiyesinde sakin Berturk ve Karamanul ve Galivari ve Ecibbaryu adındaki gayrimüslimlerin “*ḥaydûd ve baġi*” oldukları hakkında ihbarlar olmuştur⁷⁸. Haziran sonu 1697'de, Tatarpazarı kazasına bağlı adı kaydedilmemiş köy halkından Kerke veledi Konya? adındaki gayrimüslimin hayd eşkiasından olduğu için kürek çekmek cezasıyla İstanbul tersanesi zindanında tutulduğu ve serbest bırakılması için Mart başı 1697'de, fermân yazılmıştır⁷⁹. Filibe ve çevresinde gayrimüslim olarak Ermeni ve Rumların buldukları bilinmektedir. Yukarıdaki isimlerden eşkıyalık yapanların hem Ermenilerden hem de Rumlardan oldukları isimlerden anlaşılabilir. Belgelerden, bu kişilerin yaptıkları eşkıyalıkları hakkında bilgiler bulunmamaktadır.

Rumeli'nin tamamında olduğu gibi Filibe ve çevresinde haydut eşkıyalarının halka ve çevreye verdiği zararların maddi sonuçlarını kestirmek pek mümkün olmamaktadır. Burada bir hususa daha dikkat çekilmesi gerektiği kanaatindeyim: Osmanlı Devleti'nin

⁷⁷ *Mühimme 110*, s. 83.

⁷⁸ *Mühimme 110*, s. 19.

⁷⁹ *Mühimme 110*, s. 57.

Avrupa ile ticarî yol güzergâhı olan İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Belgrat üzerinden Avrupa'ya ulaşan bu yolun emniyetinin temin edilememesinin ticarî zararlarının incelenmesi başlı başına bir konu teşkil eder kanaatindeyiz. Bir cümle söylemeliyiz ki, 1688-1699 seneleri arasında bu ticaretin önemli darbe yediği ve zarara uğradığı tartışılmaz bir hakikattir. Ancak bunun boyutlarının tespit edilebilmesi mümkün olmamaktadır. Devletin yol emniyetini sağlamayı hem askerî hem de diğer sebeplerle her zaman önemli işlerden kabul etmektedir. Mesela, Haziran ortası 1690'da Filibe Köprü Ağalığı ve Voynugan Beğliğine mutasarrıf olan Mehmet Ağaya'da, İzladı Derbendi'nin "gereği gibi hıfz ve hirâseti" için emir yazılmıştır⁸⁰. Yine Ağustos başı 1690'da Sofya muhafızı Vezir Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde, Dragamon Boğazı'nın muhafazasının önemli işlerden olduğu belirtilerek Kırşehir Mutasarrıfı Mevlit'in tayin edildiğini ancak gücünün kifayet etmediğini ve kendisinin de yardım etmesi istenmiştir⁸¹. Buna benzer tedbirlere rağmen eşkıyaların verdiği zararlar tam olarak ortadan kaldırılamadığı bir gerçektir.

d. Eşkıyalığın İdarî, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları:

Filibe ve civarında meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden en çok etkilenenlerin köylülerin ve kır merkezlerinin olması muhtemeldir. Şehir merkezlerine rağmen az korundukları için daha fazla eşkıyalıklara maruz kalmaktadırlar. Köylerinden ve kır merkezlerinden Filibe şehir merkezine göçlerin olması kuvvetle muhtemel olmakla beraber ne kadar bir nüfusun hareketlendiğini tespit etmek mümkün olmamaktadır⁸². İstanbul'un tahıl ambarı kabul edilen bu bölgede ziraî hayatın az da olsa zarar gördüğü kabul edilirse bunun boyutlarının ve İstanbul'un iyaşesine az da olsa olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır⁸³. Ancak, bunun boyutlarının hesaplanması mümkün görünmemektedir. Darlık buhranlarının ülke hayatındaki olumsuz tesirleri tartışılmaz⁸⁴. Viyana Kuşatması'ndan sonra Balkanlarda iktisadî sıkıntıları konu edinen az sayıdaki

⁸⁰ *Mühimme* 99, s. 154.

⁸¹ *Mühimme* 99, s. 162.

⁸² Rumeli'de Viyana bozgunundan sonraki göçlerin Rumeli'deki şehirlere değil daha ziyade İstanbul'a olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bu Filibe için de söz konusu olabilir. S. Faroqi, *a.g.m.*, s. 570.

⁸³ Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un yiyecek, içecek ve yakacak gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına daima itina gösterilmiştir. Filibe dâhil Rumeli'deki bölgelerdeki kargaşalıkların ve asayişsizliğin meydana getireceği olumsuz şartların İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasında aksaklıklara sebep olması muhakkaktır. Viyana bozgunundan sonra ortaya çıkan şartların buhranlara sebep olduğu muhakkaktır. Bunun tam olarak tespiti ise daha fazla araştırmayı gerektirmektedir. İstanbul'un iyaşesi meselesi için bkz. Yücel Özkaya, *a.g.e.*, s. 318-358.

⁸⁴ Darlık buhranları konusunda önemli bir değerlendirme için bkz. Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Ankara 1984, s. 33-115.

araştırmada: Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de ziraî hayatın tamamıyla durumunun tetkik edildiği çalışmalar ve bilgiler bulunmamaktadır. 17. asrın son on senesinde bölgede darlık buhranı yaşandığı hakkında bilgiler bulunmakla beraber bunun sebepleri yeteri kadar izah edilmiş değildir⁸⁵. Buna mukabil bölgede az da olsa iktisadî canlılıktan bahseden bilgiler bulunmakta⁸⁶ hatta 16. asırdan beri Filibe yöresinin aba imalatının ticaretinin 18. asrın başlarından itibaren artarak devam ettiği hakkında bilgiler bulunmaktadır⁸⁷. Harpler ve eşkıyalıklar sebebiyle erzak darlığı çekilmiş olmasının sebebi ise, bölgedeki idarecilerin başarısızlıklarının sonucu olarak kabul edilmektedir⁸⁸. Burada bir hususa işaret etmek gerekir ki, Balkanlardaki eşkıyalık hareketlerinde, Anadolu'da aşiretlerin yaptığı gibi ekili alanlarda zararlar meydana getirmedikleri ve ziraî hayatı etkileyecek geniş çaplı yaylak-kışlak hayatı da yoktur. Osmanlı Devleti en olumsuz şartları dahi tebaasının en az zararlar ortadan kaldırmanın gayreti içerisinde olmuştur. Bu Osmanlıya has bir üslup olarak kabul edilmelidir. Bir başka ifade ile olumsuz şartlarda bile adaleti temin etmenin gayreti içerisinde insanı yaşatmaya çalışılmıştır. Zor meseleleri bile “*esnek ancak kararlı çözüm yolu*” bulunması mahareti Osmanlıya has idare tarzı olmalıdır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Viyana Kuşatması'ndan sonra meydana gelen şartlar yeni bir buhran dönemini ortaya çıkarmıştı. Bu buhran dönemi hakkında yapılan çalışmaların az olması sebebiyle, bütün boyutlarıyla henüz ortaya konulmuş değildir⁸⁹. İkinci Viyana Kuşatması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'daki eyaletleri ilk anda bir kargaşalık, iktisadî bir çöküntü ve asayişsizlik içinde kaldılar. Ordunun bozgunu, şehirlerde asayiş sağlamla görevli garnizonların da erimesi, yol güvenliğinin azalması ve süregelen harplerin meydana getirdiği iktisadî çöküntü bu eyaletlerde merkezî idarenin kontrolünü yok etmişti ki, bu sebepler eşkıyalığın ortaya çıkmasına ve kısa sürede yayılmasına zemin hazırlamıştı⁹⁰. Bu eşkıyalıkların bütün Balkanlarda meydana getirdiği siyasî, içtimaî ve iktisadî durum, yakın zamana kadar tarihçiler tarafından Osmanlı

⁸⁵ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. Mehmet Harmancı) İstanbul 1994, s. 307

⁸⁶ İ. Ortaylı, *a.g.m.*, s. 7.

⁸⁷ S. Faroqhi, *a.g.m.*, s. 586-587; S. Faroqhi, Filibe abacılığının şehirle sınırlı kalmadığı bölgeden iş gücü çektiği ve Filibe'nin köy ve kasabalarına da yayıldığını belirtmekte ve mallarının dağıtım hususunda iyi teşkilatlandıklarını belirtmektedir. Bkz. Suraya Faroqhi, “İktisat Tarihi (17 ve 18. Yüzyıllar)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul 200, s. 197.

⁸⁸ İ. Ortaylı, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu ...”, s. 10.

⁸⁹ İlber Ortaylı, “İkinci Viyana kuşatması'nın İktisadî sonuçları üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara 2000, s. 7, Ayrıca bakz. Halil İnalcık, “Saray-Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna” *Tarih Vesikaları II*, sayı 11, Ankara 1943, s. 1-3.

⁹⁰ İ. Ortaylı, “İkinci Viyana ...”, s. 7-8.

Devleti'nde "duraklama-gerileme, inhitat-çözülme" kavramlarıyla ele alınmıştı. Bu gün mesele Osmanlıların karşı karşıya kaldığı büyük buhranlar ve bunlara karşılık kendi tecrübeleri ve imkânlarıyla çözüm bulabilen faydacı ve esnek idarî anlayış şeklinde ele alınmaktadır⁹¹.

3. Eşkîyalığa Karşı Alınan Tedbirler:

a.Nefir-i 'amm Kanunu ve Yörüklerin Tanzimi (Evlâd-ı Fâtihân):

Ancak 1683'de ikinci Viyana Kuşatması'nın, başarısızlığını telafi etmek maksadıyla, büyük ümitlerle girilen harplerde alınan mağlubiyetler, önemli toprak kayıplarıyla neticelenmişti. Kayıpları telafi etmek için idarî ve malî tedbirler alınmış, sıkıntılardan kurtulabilmek için hal çareleri aranmışsa da devam eden savaşlar dolayısıyla artan masraflar devlet hazinesini zayıflatmıştır. 1687'de "imdâd-ı seferiye" ve yapılan "müsâdere"ler ihtiyaçları karşılamaya yetmemiştir. Çıkarılan "nefir-i 'amm"⁹² kanunu ülkedeki sıkıntıları iyice artırmıştır. İdarecilerden bazıları yetkilerini kötüye kullanmışlar ve halk üzerindeki baskıları artırmışlardır. Dayanılmaz hale gelen sıkıntılar yeni isyanları ve eşkıyalıkları ortaya çıkarmıştır. Ülkenin sıkıntılarına çare olabilir düşüncesiyle, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığı getirilmiştir. Sadrazam, tedbir olarak halk üzerindeki bazı örfî vergileri azalttı ve 1691'de Rumeli'deki Yörüklere "evlâd-ı fâtihân" adıyla yeni bir düzen vererek silahlandırdı⁹³. Bu tedbirlerin başarılı neticelerinden olarak Rumeli'de; Belgrat, Vidin ve Niş geri alındı ise de, 1691'de Fazıl Mustafa Paşa öldü. Saruca-Sekbanların diğer ifadeyle, "Türedi eşkıyası" her tarafa yayıldı. Bu topluluklar, halktan türlü isimler altında paralar toplayarak zulüm, baskılarla topluma sıkıntılar veriyorlar ve resmî hüviyetlerini de kullanarak eşkıyalıklar yapıyorlardı⁹⁴ ki, günlük hayatı çekilmez hale getirmişlerdi. Eşkîyalığın önlenmesinde devletin zabıta tedbirleri yetmeyince, bütün ülkede eşkıyalıklara karşı ahali de kendi imkânlarıyla tedbirler almak zorunda kalmışlar⁹⁵ ve devlete yardımcı oluyorlardı.

⁹¹ Osmanlı Devleti'nin 17. asrı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bkz. Mehmet Öz, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti", *Türkiye Günlüğü*, S. 73 (2003), s. 145-154; S. Faroqhi, *a.g.m.*, s. 543-698.

⁹² 1684'den sonra Saruca-Sekbanlar "Celâlî İsyânları" sırasında olduğu gibi Viyana Kuşatması sonrasında da kısa sürede Anadolu ve Rumeli'yi kaplamışlardır. Her tarafı saran bu toplulukların ortadan kaldırılması 1688'de "nefir-i 'amm" kânunu ve daha sonra 1696'da çıkarılan fermânla emredilmiştir. Ancak, Saruca-Sekbanların kalıntılarının temizlenmesi uzun bir süre almıştır.

⁹³ Bu silâhlendirmanın Rumeli'deki eşkıyalığın Anadolu'daki eşkıyalığın sebeplerinden en önemli farkı olduğu hakkında iddialar bulunmaktadır.

⁹⁴ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 9-11.

⁹⁵ C. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 7-11.

b. Serdarlar ve Müfettişler:

Filibe ve çevresinde meydana gelen eşkıyalığın önlenmesi vazifesi öncelikle Filibe ve çevresindeki yerleşim yerlerinin vazifeli olan örfî ve şer'î idarecilerinin yapması gereken işlerdendir. İdareciler işlerini yürütürken kânun içinde kalmak mecburiyetindedirler. Alınması gereken tedbirlerin yetkisi mahalli idarecilerin yetkilerini aşarsa mesele İstanbul'a havale edilerek gelecek emirler istikametinde faaliyetleri yürütmek gerekmektedir. İstanbul'dan gönderilen emir ve fermanlarda, ya mahalli idarecilere görevleri hatırlatılmakta veya mahallinde veya İstanbul'dan yetkilendirilen serdar ve müfettişlerle hadiselerin önlenmesine çalışılmaktadır. Önce yetkili veya görevlendirilenler Filibe kazası ve civar kazaların ve diğer yerleşim yerlerinin örfî ve şer'î vazifelileridir. Hükümlerdeki ifadeleriyle; “*Filibe mollasına ve Kethüdalarına ve Yeniçeri serdarına*”, “*Filibe mollasına*”, “*Filibe mollasına ve Zağra-i Atik ve Zağra-i Cedîd ve Çermin ve Kızanlık ve Çerman kadılarına*”, “*Yörük çeribaşısına*” “*Tatarpazarı nâibine*”, “*Filibe nâzırı Şahine*”, “*Filibe nâzırı İbrahim'e*”, “*Filibe mollası ve Tatarpazarı kadısına*”, “*Filibe ve Lofça kadısına*”, “*Filibe Köprü Ağası*”, “*Filibe, Kırbere, İzladı, Çine, Hamakır, Kurişeyh kadılarına*”, “*Malkara, Uzunköprü, İpsala, Ferecik, Dimetoka, Tekfurdağı, İskele, Silivri, Çorlu, Harrabolu, Kırkkilise, Hasköy-Uzunabad kadıları*”, “*Kura Ağaları*”, “*Zabıtlar*”, “*Voynuk⁹⁶ Beği*” ne⁹⁷dir.

İstanbul'dan gönderilen hükümlerle hususi olarak vazifeli tayin edilen serdarlar ve müfettişlerin çoğu “*Edirne Bostancıbaşları*” ve bunların idaresinde veya Bostancıbaşının vekili olarak “*ortalar*”dan görevlilerdir. Mesela, “*Edirne Bostancıbaşı Receb*”, “*Edirne Bostancıbaşı tarafından tayin olunan ortalar*”⁹⁸dir. Ayrıca, “*Filibe muhafazasına me'mur olan Ali Paşa*”⁹⁹, “*Sofya Muhafızı Vezir Hüseyin*”¹⁰⁰, “*dergâh-ı mu'allâm kapucubaşlarından*”¹⁰¹, “*Düniçli Şahin zide kadrehu mübaşir tayin olunub*”¹⁰² ifadeleri yer almaktadır. Bu kişilerin yanında vilâyet ayanları ve iş erleri her gönderilen hükümde mutlaka belirtilen vazifelilerdir.

Bu kişilere gönderilen hükümlerde, durumun ciddiyeti hatırlatılmakta ve hangi

⁹⁶ Slavca bir kelime olup asker anlamına gelmektedir. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara 1989, s. 1; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1999, s. 16.

⁹⁷ *Mühimme* 99, s. 8, *Mühime* 99, s. 106, *Mühimme* 99, s. 110.

⁹⁸ *Mühime*, 102, s. 44, *Mühime*, 110, s. 92.

⁹⁹ *Mühimme* 99, s. 8.

¹⁰⁰ *Mühimme* 98, s. 73, *Mühimme* 99, s. 6.

¹⁰¹ *Mühimme* 99, s. 166.

¹⁰² *Mühimme* 108, s. 321.

usulde davranmaları gerektiği belirtilmekte ve hassasiyetle ikaz edilmektedirler. Umumî emirlerde, “*sair günlerle kıyâs itmeyüb*” ve “*bir an ve sa’at evvel mukâddem*”¹⁰³ gitmeleri belirtilmiş ve eşkıyalığa maruz kalan halka, “*mu’avenet ve müzâheret*” üzere olunmaları hususu emredilmiş, “*bi-eyy-i hâl yetişüb ‘ibadullâh üzerinden şer’ ve mazârrâtlarının def’ ve ref’ edilmeleri*”¹⁰⁴ emredilmiştir. Eşkîyalara karşı alınan tedbirler sırasında halkın “*hıfz ve hirâset edilmeleri*”¹⁰⁵, “*zulm ve ta’addiden*” beri tutulmaları, eşkıyalıkla alakası olmayanların “*rencîde ve remîde edilmemeleri*”¹⁰⁶ için görevlilerin sıklıkla dikkatleri çekilmiştir. Bu kişilere yazılan hükümlerde yukarıda tarihi seyrini yazdığımız eşkıyalık hareketlerinde yapmaları gereken vazifelerini hakkındaki bilgiler teferruatlı bir şekilde belirtildiği için hadiseleri tekrar yazmak gerekmemektedir.

c. Mahallî Tedbirler ve Gönüllü Katılımlar:

Eşkîyalara karşı alınan tedbirlere devlet daima halkın yardım ve desteğini talep etmiştir. Halk bu emirlere uyduğu gibi, gönüllü olarak yardım da destek vermişlerdir. Halkın desteği daha çok kendi çevrelerinin eşkıyalardan korunması maksadıyla silahlı kuvvet tutmaları veya tutulan silahlı kuvvetlerin masraflarını üstlenmeleridir. Bunun örneklerinden bazılarını burada zikretmeyi uygun bulduk. Kasım sonu 1688 tarihli belgede, Filibe’de sakin Halit, Mehmet, Resili Mehmet ve Beyzade Mehmet adındaki kişiler beşer altışar adamlarıyla Kızderbendi’nin önemi dolayısıyla korunmasına gönüllü yardım edeceklerini İstanbul’a bildirmişler ve bu yardım kabul edilmiştir¹⁰⁷. Mart ortası 1690 tarihli hükümde, “*siz dahi harb ve darbe kadir ‘umûm-ı memleket ahalisisiniz gönül rızası ile eşkıyaların cezalandırılmalarına katılmalarınız gerekmektedir*”¹⁰⁸ diye belirtildiğine göre halkın yardım ve destek vermesi gerekmektedir. Haziran başı 1690’da, Filibe ve Lofça kadılarına ve vilayet ileri gelenleri ve iş erlerine, İzladi’ye çok yakın akan Askari nehrinin Filibe kazası ile Lofça kazası arasında hudut olduğu yazılmıştır. Haydut eşkıyası kış aylarında köprü inşa ederek Filibe ve Lofça kazalarına bağlı köylerin ahalisine sıkıntı ve huzursuzluklar vermekte oldukları zikredilmiştir. Belgede, Filibe kazasına bağlı İzladi ve Lofça kazasına bağlı Tetova ve Ercekova adındaki köy halkının eşkıyaların kendilerine yaptığı ve halka huzursuzluk ve sıkıntı veren durumun ortadan kaldırılması hususunda birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olarak ve

¹⁰³ *Mühimme 99*, s. 8, *Mühimme 99*, s. 106, *Mühimme 99*, s. 110.

¹⁰⁴ *Mühimme 110*, s. 513.

¹⁰⁵ *Mühimme 99*, s. 106.

¹⁰⁶ *Mühimme 99*, s. 166.

¹⁰⁷ *Mühimme 98*, s. 264.

¹⁰⁸ *Mühimme 99*, s. 110.

idarecilere de yardımcı olmaları emredilmişlerdir. Sofya'ya giden yol üzerinde emniyetin temin edilmesi çok mühim bir vazife olarak ikaz edilmiştir¹⁰⁹. Temmuz ortası 1690'da, Mihrimah Sultan vakıflarından Avratalanı köyü ahalisi arzuhal ederek köylerinin haydut eşkıyasından emin olmadığı için cümle kaza ahalisi köylerinin korunması için 40 nefer sekban tutarak köylerini korumaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak Filibe'nin İzladi kasaba ahalisinin yerleşme sınırları içinde derbent bulunduğundan dolayı Avratalanı köyünden sekban talep ettiklerini, kendilerinin de, her birinin aylığı dört yüz akçeden elli nefer sekban tutarak gönderdiklerini bildirmişlerdir¹¹⁰. Yeniçerilik iddiasıyla halkın huzurunu bozarak halka zulmeden ve mallarını gasp ederek yağmalayan kişilerin şekavetlerinin artması üzerine bu kişilerin yakalanmaları ve cezalandırılmaları için üzerlerine Edirne'den Ali çavuş adında bir görevli gönderilmiş, ahalinin gelen vazifeli ile ittifak ederek eşkıyaların yakalanmaları ve cezalarının verilmesi için emir yazılmıştır¹¹¹. Temmuz ortası 1691'de, Filibe kazasına bağlı Göbi nahiyesine tabi Karlıoğlu kasabası ve Şahin Mahallesi adındaki köy ahalileri Yeniçerilik iddia eden kişilerin alenen şarap içerek çoluk-çocuklarına saldırdıkları ve mal ve mülklerini gasp ettiklerini İstanbul'a bildirmişlerdir. Çavuş Ali'nin kuvvetlerle eşkıyaların cezalandırılması maksadıyla gönderildiği ve halkın da yardım ve destek vererek kişilerin yakalanabileceği belirtilmiştir¹¹². Eylül sonu 1691'de, Filibe, Kırbere ve İzladi ve Tatarpazarı ve Çine ve Hamakır ve Kürişeyh kadılarına, adı geçen kazalarda sakin olanlardan sefere memur olanlardan diğerleri haydut eşkıyası üzerine tayin edildikleri yazılmıştır. Bu vazife ile memur olan Edirne Bostancıbaşı'sı Recep'e halkın yardımı talep edilmiştir¹¹³. Nisan ortası 1692'de, Filibe Mollasına ve Filibe Nazırı Şahin ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilerine gönderilen hükümde, Filibe etrafında olan köyleri haydut eşkıyasından korunması ve muhafaza edilmesi için Edirne'den gelen vazifeliler ile birlikte hareket etmeleri ve sekbanlar tutarak yardımcı olmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu iş için lazım gelen ücretlerin de halktan alınmayıp, Filibe kazasının ileri gelen ve zenginlerinin vermeleri gerektiği ikaz edilmiştir. Bu sene ücretli tutulacak sekbanlarla Filibe ve etrafında olan köy ahalisi haydut eşkıyasından gereği gibi korunarak muhafaza edilmesi ve zanlıların yerli yerinde teftişi yapıp haklarında lazım gelen cezaların verilmesi ve

¹⁰⁹ *Mühimme 99*, s. 176.

¹¹⁰ *Mühimme 100*, s. 51.

¹¹¹ *Mühimme 101*, s. 66.

¹¹² *Mühimme 101*, s. 66.

¹¹³ *Mühimme 102*, s. 44.

halkın huzursuz edilmemeleri hakkında emir yazılmıştır¹¹⁴. Mayıs sonu-Haziran başı 1695’de Filibe mollasına gönderilen hükümden, Filibe’de her sene martalozlar¹¹⁵ tutuldukları anlaşılmaktadır. Martalozların masrafları “*Martaloz akçesi*” adıyla halkın malî kuvvetine göre toplanmaktadır¹¹⁶. Filibe’de her sene tutulan martalozların sayısını tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Yalnız, Haziran sonu 1696’da Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilere gönderilen hükümde, Filibe etrafında ve dağlarında dolaşıp eşkıyalık yapanlara karşı alınan tedbirlerden olmak üzere her sene tutula gelen martalozlardan otuz kadar fazla tutulması gerektiği belirtilmiştir. Filibe halkının bu hususta yardım etmeleri bildirilmiştir¹¹⁷. Haziran sonu 1695’de Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve diğer vazifelilere gönderilen bir hükümde, Filibe’de haydutluk eden Karaca adındaki eşkıyanın-melunun- yakalanması için “*Pandor*”¹¹⁸ tutulmuştur. Bunun için kaza halkından “*pandur akçesi*” adıyla bin yüz kuruşları alınarak reayaya sıkıntı verildiği bu akçeyi tamamıyla toplayıp kimlerden alınmış ise teferruatıyla bildirilmesi hususunda emir yazılmıştır¹¹⁹. Mayıs sonu-Haziran başı 1695’de, Filibe mollasına ve vilayet ileri gelenleri ve vazifelilere, bir zamandan beri Filibe civarında yol kesen, adam öldüren ve halkın eşya ve malına zorla el koyan Karaca adındaki haydut eşkıyasının Filibe’nin eşrafından Halit Bey’in kendi adamlarından iken bu kişinin yakalanmasında herhangi bir gayreti olmadığı yazılmıştır. Sefere çıkan ordunun Filibe sahrasından hareket etmeden adı geçen eşkıyanın sağ-salim yakalanarak orduya teslim edilmesi, aksi takdirde, öldürdüğü kişilerin deyini ve gasp eylediği malın miktarının kendisinden tazmin edileceği belirtilerek, Filibe kadısının ve şehirdeki diğer vazifelilerin

¹¹⁴ *Mühimme 102*, s. 202, Bu belgede, “*ehl-i İslâmdan yarar ve tüvânen ve darb ve harbe kadir küffara saldırır sekbân tutup*” şeklinde ifade edilmişlerdir.

¹¹⁵ Martolus, martulus veya martolos şekillerinde nde yazılan kelime Rumca silah demektir. Osmanlı Devleti’nde Yeniçeri askeri kurulmadan evvel ordunun arka hizmetlerinde bulunan Hıristiyanlardır. M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, s. 409-410; Derbent teşkilatına dâhil olan zümrelerden olan Martaloslar XIV. asrın başlarından beri teşkilatlandığı bilinmektedir. XVII. asrın sonlarından itibaren bozulmaya başlamıştır. 1722 senesinden itibaren tasfiye edilmeye başlanmışsa da XIX. asrın ortalarına kadar martalozlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bkz. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent ...*, s. 85-100, 134-138; Martoluslar hakkında bilgi veren eserlerde “*Voyuk Martolos*” şeklinde de bir kayıt bulunmaktadır. Y. Ercan, *a.g.e.*, s. 7-8 (29 nolu dipnotta açıklama).

¹¹⁶ *Mühimme 106*, s. 166.

¹¹⁷ *Mühimme 106*, s. 317.

¹¹⁸ *Mühimme Defteri*’ne, “*پاندر*” şeklinde kaydedilen kelime, “*Pandor*” veya “*Pandur*” şeklinde okunmaktadır. Rumeli’de kır bekçisi, derbentçi gibi muhafaza memurları hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar birer sene tayin olunur kendilerine buyruldu verilirdi. M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, s. 729; *Pandor*, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren varlığından haberdar olunan müessesese, kaldırılma teşebbüslerine rağmen XIX. asrın sonlarına kadar varlığını bilinmektedir. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbent ...*, s. 96-99, 134-138.

¹¹⁹ *Mühimme 106*, s. 158.

bu hususta titiz davranmaları emredilmiştir¹²⁰. Mayıs ortası 1696'de, Filibe Kadısına ve Bazarcık Naibine, İstanmağa denilen mahalde yirmi kadar haydut eşkıyası gelip “*berâtlı adamı*” öldürüp mâl ve eşyalarını aldıkları ve kaçtıkları öğrenilmiştir. Bu suçu işleyen kişilerin Bostancıbaşı tarafından tayin edilen orta ile memleket zenginleri ittifak ve ittihatla bir araya gelip birlikte hareket ederek suçluların yakalanmasına yardımcı olmaları hususunda emir yazılmıştır¹²¹. Mayıs sonu 1697'de, Filibe mollasına ve nazırına vilayet vazifelilerine, Uzuncaabad ve Hasköy havalisinde haydut eşkıyasından Karaca adındaki melunun seksen üç kadar atlı kırktan fazla piyade ile dolaşip gezip yol kestikleri, evler basıp, fesat çıkardıkları, ordunun seferde oldukları zamanda eşkıyalıklarını artırdıkları bu kişilerin yakalanarak gerekli cezalarının verilmeleri emredilmiştir. Eşkıyaların cezalandırılmaları için görevli kişilere yardımcı olmak üzere Uzuncaabad ve seksen kişilik bir sekban topluluğu teşekkül ettirilerek başlarına Tahtalı adlı köyün sakinlerinden Hacı Süleyman başbuğ-baş ve buğ¹²²-tayin edilmiştir. Ayrıca iki bahadır bölükbaşı dahi bu işe tayin olunmuştur. Gerektiği zaman vilayet vazifelileri ve diğer köylerdeki sekbanlar dahi bunlara katılarak ittifak halinde zikrolunan süvari ve piyade haydut eşkıyasının buldukları mahalde üzerlerine varılıp sağ olarak ele geçirilmeleri ve cezalarının verilmeleri emredilmiştir¹²³. Aynı tarihli emrin bir sureti mahallerin Çelebi kazasına Uzuncaabad ve Hasköy kadılarına ve diğer vazifelilere emir gönderilmiştir. Karaca adındaki eşkıyanın seksen üç atlı ve kırk piyade adamı ile eşkıyalıklarını bölgede devam ettirdikleri bildirilerek eşkıyalara karşı Uzuncaabad ve Hasköy halkının yardım ve desteği istenmiştir¹²⁴. Karaca adındaki eşkıyanın özellikle ordunun seferde olduğu sırada durumdan istifade ederek eşkıyalıklarını artırdıkları yol keserek ve ahaliye zarar vererek bu faaliyetlerini çevreye yaydıkları hatırlatılmıştır. Haziran sonu 1697'de, haydut eşkıyası Çermin kasabasında kadılardan olduğu kaydedilen Ahmet adındaki kadının (adı zikredilen Ahmet'in fiili vazifesi belirlenmemektedir) Çermin'deki evini basıp, yağmaladıkları belirtilmiştir. Edirne çevresinden Siroz'a varıncaya kadar dağları ve ovaları teftiş etmek ve eşkıyaları yakalamak üzere Edirne Bostancıbaşısı tayin olunmuştur. Ancak önce Bostancı ortalarından Dede Hüseyin, Uzuncaova'dan Filibe'den Derbenice ve yayla taraflarına Puşere yoluyla “*mela'in-i mezburunu elegetürmek*” ve

¹²⁰ *Mühimme 106*, s. 159.

¹²¹ *Mühimme 106*, s. 60.

¹²² Türklerde askerî olarak kullanılan başbuğ unvanı, derbentlerin idareleriyle meşgul olanlara da “*Derbent Başbuğu*” unvanı verilmektedir (C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent...*, s. 144-145). Belgede kelime “baş ve buğ” şeklinde yazılmıştır.

¹²³ *Mühimme 110*, s. 48.

¹²⁴ *Mühimme 110*, s. 48.

“*Karaca mel’unu ve sa’ir eşkıyası*”nı yakalamak üzere hareket etmiştir. Bu hareket başlatıldığı sırada Karaca’nın çoluk-çocuğu kanun üzere Filibe’de tutuklanmışsa da bazı yetkililerin müsamaha ve göz yummaları sebebiyle kaçmışlardır. Bostancıbaşının, bu hareketine Filibe Nazırı’nın da Sekbanlarbeyini göndererek yardımcı olmasını; derbent ve boğazları tutmaları ve korumaları istenmiştir. Şehrin ileri gelenlerinden: Halit Bey, Çakırcı Halil, Ağa, Çelebi Halil Ağa, Musa Ağa, Nuri Ağa, Mecit Ağa ve Helvacıoğlu bizzat kendileri kuvvet ve kudretleri mertebesinde derbent ve boğazların korumasına yardımcı olmak üzere gönüllü olarak katılmışlardır¹²⁵.

ç. Af ve Kefâlet Müessesesi:

Eşkialığın önlenmesi ile ilgili alınan tedbirlerden birisi de, affetmek ve kefillik¹²⁶ müessesesidir. Belgelerde, şakilerden bazılarının eşkıyalıktan bazen pişmanlık duyarak veya devletin verdiği cezayı çektikten sonra, yaptıklarının yanlışlığını kabul ederek “*ıslah-ı nefis itdiği*”¹²⁷ ni bildiren kişiler veya “*haydûdlukdan istiğfar ve rücu*”¹²⁸ edenlerin buldukları da olmaktadır. Bunlar bir bakıma suçluları teslim olmaya ve pişmanlıklarının kabul edilebilir ve insanın yanılabilirliği şeklinde bir yaklaşım tarzı ve çözüm yolu olarak anlamak mümkündür. Zaman içinde eşkıyalıklarda bulunmuş ancak vazgeçerek devlete sığınmış kişiler; affedilerek kendilerine bir kefil tayin edilen kişinin nezaretinde emniyete alınmakta ve hal ve hareketlerinden bu kişiler devlete karşı mesul olmaktadır. Bazı ihmellere rağmen kefillik müessesesi iyi çalışmakta ve aynı zamanda sosyal muhtevalı bir tedbir olarak görünmektedir. Bağışlanan eşkıyalarla ilgili tatbikat belgelere: “*kefil-i sicil ve hüccet olmağın*”¹²⁹ veya “*der kefilleri dahi ziyâde olacağı*”¹³⁰ biçimiyle kaydolunmuştur. Mart ortası 1690’da, Filibe ve civarında eşkıyalıklarıyla ünlenmiş Durmuş adındaki eşkıya başının, kendi gönül rızası ile gelerek teslim olduğu, bir teamül olarak Filibe’nin ileri gelenlerinden Misafir Mehmet adında kişiye hapsedmek üzere emanetine verildiği ancak, Misafir Mehmet bu eşkıyayı “*emniyeti suiistimal*” ederek salıverdiği belirtilmiştir. Hatta bu kişinin yerine başka kişileri hapsedtiği duyulmuş olduğundan Misafir Mehmet’in cezası olarak hapsedilmesi ve yapılanların teferruatlı bir

¹²⁵ *Mühimme 110*, s. 82.

¹²⁶ Kefâlet akdi: İslâm ve Osmanlı Hukukunda teminat gayesiyle yapılan akidlerden biridir. “*Bir adamın şahsına kefil olmaya*” Kefâlet bin-nefs denir. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi 2*, İstanbul 1990, s. 261-262.

¹²⁷ *Mühimme 100*, s. 53.

¹²⁸ *Mühimme 101*, s. 10.

¹²⁹ *Mühimme 101*, s. 10.

¹³⁰ *Mühimme 110*, s. 48.

şekilde İstanbul'a bildirilmesi hususunda hüküm verilmiştir¹³¹. Yukarıda Durmuş adındaki eşkıyanın bir sene evvel yakalandığı ancak salıverildiği hakkındaki belgeden bahsedilmektedir. Öyle ki, bir sene sonra aynı kişinin bu defa kendisinin gönüllü olarak eşkıyalıktan vazgeçerek devlete sığınmış olması dikkat çekmektedir. Mart sonu 1691'de, Balak nahiyesi köylerinden bir kısım kişiler, İstanbul'a mektup gönderip Filibe dağlarında gezen haydut eşkıyasından Durmuş'un, yetmiş kişilik haydut topluluğuyla bir eve sığınıp, köy ahalisine müracaat ederek haydutluktan pişmanlık duyup döndüklerini bildirerek bundan böyle eşkıyalık yapmayacaklarına söz vermişlerdir. Köylülerden bazıları de kendilerine kefil olduklarından bildirmişlerdir. Bu durumu sicillere kaydettilerip hüccet aldıklarını bildirmişlerdir. Bu kişilerin "*sekbân olmamak*" köylerinde oturmak ve kendi hallerinde olmak kaydıyla af olundukları anlaşılmaktadır. Hatta bu kişilerin incitilmemeleri için İstanbul'dan Filibe'deki vazifeli kişilere emir yazılmıştır¹³². Haziran sonu 1697'de, Filibe ve Tatarpazarı civarındaki yaylaklardan bir kısmının eşkıyadan korunması vazifesi Yörüklere verilmiştir. Osmanlı ordusu sefere çıkmak üzere Sofya'da toplandığı sırada Despot yaylağından yakalanarak getirilen Yörüklerden yirmi kişi adı geçen yaylağın etrafında gezen haydut eşkıyasının kefillerinden oldukları ve eşkıyaların Tatarpazarı kazasında tabi Rakdova, Orta, Dederkova, Nabe?, İliç, Mutaf, Yassıkuzu, Kabakçı, Bekiyörük ve Huma köyleri üzerine saldıracaklarını haber verirler¹³³. Buradan anlaşılan kefillerine itaat etmeyerek şartlara uymamışlardır. Devletin ve halkın aldığı ortak tedbirlerin bir neticesi olarak muhtemelen eşkıyanın pişmanlık duyarak teslim olduğunu kabul etmek gerekir. Bağışlanan kişiler topluma kazandırılmak istenmiş olmalıdır. Her hür insan gibi hayatlarını sürdürebilirler. Hatta eski vazifelerine iade edilenlerin örneklerini de bulmak mümkündür. Bu bağışlanmalar suçlarına mukabil cezaların çekmeleri halinde olabildiği gibi, devletin resmî vazifelileri veya toplum içerisinde muteber kişilerin tavassutu ile de olabilmektedir. Bu usulde bağışlanmaların teferruatını belgelerde bulmak mümkün olmamakla beraber: bir kânun, düzen veya devlet idarecilerinin esas aldıkları ve tatbik ettikleri teamül haline gelmiş davranışlardan kabul edilmelidir. Bu Osmanlı'nın kendine has esnek bir idare anlayışıdır. Bir hukuk devleti olan Osmanlı Devleti'nde örf haline gelen ve tatbik edilen kânunların önemli bir kısmını teşkil eden bu tarz tatbikatlar "*adâlet*" esas şart olmak kaydıyla hükümdarın mülkiyet hakkının

¹³¹ *Mühimme 99*, s. 131.

¹³² *Mühimme 101*, s. 10.

¹³³ *Mühimme 110*, s. 83.

tatbik edilmesidir¹³⁴.

17. ve 18. asırların gerek dış ve gerekse iç dinamiklerin bir arada etkilediği bir değişme dönemi olduğu, bu dönemdeki meydan okumaların birkaç kez Osmanlıları büyük buhranlarla karşı karşıya bıraktığı bilinmektedir. Ancak, sıkıntılı zaman dilimlerini, bu asırların bütününe teşmili yanılığının terk edilerek bu asırların tarihî sürecinin somut meseleler etrafında incelenmesi gerektiği ve böyle bir yaklaşımla yapılan incelemelerin neticelerinde ise, sürekli bir çözülme-gerileme üslubuyla yazılanların tarihi hadiseleri doğru tespit edemedikleri kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile Osmanlılar, kendi bilgi birikimleri ve donanımları çerçevesinde, yeni meselelere yeni cevaplar geliştirebilen, faydacı ve esnek yönetim anlayışına sahiptiler. İhtiyaç ortaya çıktığında bu yaklaşımın uygulama fırsatı çoğu zaman mümkün olabilmiştir¹³⁵. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti idarecileri, 16. asrın sonunda meydana gelen ve 17. asrın ilk çeyreğinde de devam eden “*Celâlî İsyânları*” ndan kazandıkları tecrübeleri, 17. asrın son çeyreğinde ortaya çıkan Balkanlar’daki ve Anadolu’daki eşkıyalıklarda da devletin istifade ettiği bilgi birikimi olarak istifade ettiği tarihî tecrübeler olarak kabul edilmelidir. Devlet idarecilerinin aldığı idarî, malî tedbirler¹³⁶ meseleleri tamamen çözmeye yetmese bile alınması gereken tedbirleri ihmal edilmedikleri de dikkat çekmektedir. Alınan tedbirlerin uygulanması sırasındaki ihmal ve kusurlar eşkıyalığın sebepleri olarak öne çıkan sebepler olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devleti’nde daima kânun ve nizamın sağlanması birinci öncelikli devlet vazifesi olarak kabul edildiğinden devlet adamlarının ihmal ve kusurları da kendine has bir üslupla halledilmeye çalışılmıştır¹³⁷. Neticede; Filibe ve bütün Rumeli’deki eşkıyalıklar sona erdirilmiştir.

---

¹³⁴ B. Karey’in “Osmanlı Devleti, eşkıyalığa karşı; kararlı, ama esnek, kendine has bir yol-yordam takip etmiş ve neticede, istediği maksadı hâsıl etmiştir”, *a.g.e.*,s. 249’daki yorumunu bu şekilde anlamak gerekir”.

¹³⁵ M. Öz, *a.g.m.*, s. 154; K. Barey, *a.g.e.*, s. 249.

¹³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 13-30.

¹³⁷ Halil İnalçık, “Adaletnameler” *Belgeler II*, S. 3-4, (Ankara 1993), s. 49-142.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları:

Mühimmeler: 98, 99, 100, 101, 102, 106, 108, 110.

Kronik:

Hoca Saadetin Efendi, *Tacü't-Tevârih I*, (Nşr. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992.

Tetkik Eserler:

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul, 1993.

Barkey, Karen, *Eşkîyalar ve Devlet* (Çev. Zeynep Altok), İstanbul, 1999.

Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M Ali Kılıçbay), Ankara, 1994.

Cin, Halil- Akgündüz, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi 2*, İstanbul, 1990.

Çubuk, Vahit, *Köprülüler*, İstanbul, 1998.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1992.

Ercan, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1989.

Faroqhi, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul 1998.

Gökbilgin, Tayyib, *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul, 1957.

Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması*, İstanbul, 2004.

İmber, Colin *The Otoman Empire 1300-1481*, İstanbul, 1990.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, İstanbul, 2000.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar*, İstanbul, 2004.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu 3*, İstanbul, 2005.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, İstanbul, 1999.

Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara, 1985.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul, 1983.

Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1994.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul, 1985.

Uluçay, Çağatay, *17. Yüzyılda Saruhan'da Eşkîyalık Hareketleri*, İstanbul, 1944.

Uluçay, Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık Olayları ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955.

Ülgener, Sabri F., *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, Ankara, 1984.

Makaleler:

Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim 1590-1699” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2* (Editörler: Halil İnalçık-Donald Quataert) İstanbul, 2004, s. 543-743.

Faroqhi, Suraiya, “İktisat Tarihi (17 ve 18. Yüzyıllar)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul, 200, s. 191-215.

Gökçe, Turan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehri Nüfusuna Dair Gözlemler”, *Ethoses and Cultures on Balkans, Vol. 2*, (Sofya 2000), s. 167-190.

İnalçık, Halil, “Saray-Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna” *Tarih Vesikaları II*, sayı 11, Ankara, 1943, s. 1-3.

İnalçık, Halil, “Adaletnameler” *Belgeler II*, S. 3-4, (Ankara 1993), s. 49-142.

Karagöz, Mehmet, “Osmanlı Fikir Hayatında “Kadıızâdeliler” ”, *Türkler 11*, Ankara 2002, s. 141-152

Kunt, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1908)”, *Türkiye Tarihi 3*, İstanbul, 2000, s. 19-72.

Ocak, Ahmet Yaşar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: “Kadıızâdeliler Hareketi” ”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI/1-2, (Ankara 1984), s. 208-225.

Ortaylı, İlber, “İkinci Viyana kuşatması'nın İktisadî sonuçları üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000, s. 7.

Ortaylı, İlber, “17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu Vilâyetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim*, Ankara, 2000, s. 10.

Öz, Mehmet, “Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti”, *Türkiye Günlüğü*, S. 73 (2003), s. 145-154.

Şahin, İlhan, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sofya, Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 48, (İstanbul 1987), s. 247-255.

Tez:

Bayrak, Şaban, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Eşkîyalık Hareketleri, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1999.